

Vakblad voor public folklore & public history

Levend

Jaargang 7
nummer 2 2010
www.volkscultuur.nl

Erfgoed

**Themanummer volkscultuur,
lokale geschiedenis
en identiteit**

Inhoud

3 Themanummer volkscultuur, lokale geschiedenis en identiteit

4 Kees Vuyk
Volkscultuur en cultuurbeleid
Identiteit, legitimatie en participatie

10 Jette Janssen
Verbinding, bevordering en behoud
Servicepunt Gelderse volkscultuur

14 Theo Meder
Volkscultuur en identiteit
Het volksverhaal als icoon van de lokale gemeenschap

23 Michiel Gerding
Naar buiten
Ontwikkelingen in de regionale geschiedenis

30 Johan de Bruijn
Geschiedenis voor een breed publiek
Enkele gedachten bij dertig jaar 'Ach Lieve Tijd'

34 Albert van der Zeijden
Volkscultuur in de Verenigde Staten
Colloquium Visibility, Awareness, Dialogue: Learning from the USA

Volkscultuur, lokale geschiedenis en identiteit

Sinds het kabinet Balkende IV heeft de volks-cultuur een plaats gekregen in de bevordering van de actieve cultuurparticipatie. Deze rol wordt herbevestigd in het regeerakkoord van het kabinet Rutte/Verhagen, waarin met zoveel woorden wordt gezegd: 'Actieve cultuurparticipatie blijft van belang, met name bij de beoefening van amateurkunst en volkscultuur'. Volkscultuur maar ook lokale geschiedenis, beiden staan centraal in deze aflevering van *Levend Erfgoed*, kunnen bogen op een brede achterban van liefhebbers en beoefenaren. Verder speelt volkscultuur, als de cultuur waarmee mensen zich identificeren, tegenwoordig een cruciale rol in de hele discussie rond erfgoed en identiteit.

Volkscultuur en beleid

Voor veel beleidsmakers, die het beleid op lokaal en provinciaal niveau vorm moesten geven, was het aanvankelijk een worsteling. Dat volkscultuur belangrijk is voor de culturele identiteit van mensen is één ding, maar hoe kun je er beleid op ontwikkelen dat werkelijk gericht is op de bevordering van de (actieve) cultuurparticipatie? Het nieuw ingestelde Fonds voor Cultuurparticipatie liet er onderzoek naar verrichten door de Universiteit Utrecht, waarover Kees Vuyk in deze aflevering bericht. Ook het Nederlands Centrum voor Volkscultuur deed onderzoek en presenteerde vlak voor de zomer het rapport *Provincies en gemeenten en het nieuwe cultuurparticipatiebeleid, toegespitst op het beleidsveld volkscultuur*, het is downloadbaar op de site van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Het blijkt dat veel gemeenten en provincies volkscultuur gebruiken om plaatselijke identiteiten zichtbaar te maken en invulling te geven. Maar ook om nieuwe verbindingen te leggen, tussen heden en verleden en tussen groepen van diverse etnische afkomst. Enkele praktische uitwerkingen van het beleid worden gepresenteerd in deze aflevering van *Levend Erfgoed*, behalve in het artikel van Kees Vuyk ook in het stuk van de consulente volkscultuur van Gelders Erfgoed Jette Janssen. Verder worden de vensters naar het buitenland opengezet. Ook in andere landen doet men aan volkscultuurbeleid, zoals bijvoorbeeld in de Verenigde Staten. Albert van der Zeijden schreef een verslag van het *Colloquium Visibility, Awareness, Dialogue: Learning from the USA*. Opvallend is dat in de Verenigde Staten erfgoed vaak geïdentificeerd wordt met conservatieve politiek terwijl volkscultuur vooral pro-

gressieve connotaties heeft. In Nederland ligt het precies andersom. In zijn artikel bepleit Kees Vuyk een middenpositie tussen beide uitersten, met voor de volkscultuur een rol om het alledaagse leven van mensen te representeren van hen die tot nu toe nog nauwelijks deelnemen aan cultuur en politiek.

Lokale identiteit

Ook los van het nieuwe participatiebeleid van de overheid vervult volkscultuur belangrijke maatschappelijke functies. Meertens medewerker Theo Meder schrijft over de snel groeiende trend van dorpen en gemeenten om zich een eigen imago aan te meten met behulp van oude en nieuwe volksverhalen. Van het *Stryper Wyfke* op Terschelling tot de *Peelkabouter van Horst* in Limburg. Het is zelfs een internationale trend, zoals het voorbeeld van Robin Hood leert in Engeland, om deze oude volksverhalen tastbaar te maken met behulp van een standbeeld, waarmee de gemeenten niet alleen de lokale saamhorigheid proberen te bevorderen maar ook hopen dat deze herkenbare figuren een positieve werking zullen hebben op het toerisme. Volkscultuur blijkt ook in economisch opzicht van belang.

Het verband tussen erfgoed, lokale geschiedenis, volkscultuur en identiteit wordt gelegd in een reflecterend artikel van Michiel Gerding. Gerding neemt zijn jarenlange ervaring als provinciaal historicus in Drenthe als uitgangspunt voor enkele bespiegelingen over verleden, heden en toekomst. Daarbij ontleende hij ook inspiratie aan de recente bundeling van artikelen van Hoogleraar Cultuur in Brabant Arnoud-Jan Bijsterveld, *Maakbaar erfgoed. Perspectieven op regionale geschiedenis, cultureel erfgoed en identiteit in Noord-Brabant*.

Over lokale geschiedenis voor een breed publiek gaat het in het artikel van Waanders medewerker Johan de Bruijn. Hij schrijft over de populaire geschiedenisreeks *Ach Lieve Tijd*, die inmiddels dertig jaar bestaat en niet alleen de lokale geschiedenis voor een breed publiek inzichtelijk maakte maar ook de plaatselijke archiefdiensten een duwtje in de rug gaf voor hun nieuwe meer publieksgerichte functie. Het laat zien dat volkscultuur en lokale geschiedenis ook handvaten bieden voor professionele intermediaire instellingen in hun nieuwe publieksgerichte taken.

Albert van der Zeijden, *hoofdredacteur*

Volkscultuur en cultuurbeleid

Volkscultuur heeft ook in het nieuwe regeerakkoord van VVD en CDA een plaats gekregen. Aanvankelijk was er veel discussie over dit nieuwe beleidsveld. Kees Vuyk onderzoekt hoe het nieuwe beleidsveld gelegitimeerd werd en doet een suggestie voor een nieuwe rechtvaardiging.

In 2007 verraste het kabinet Balkenende IV de cultuurwereld door in het regeerakkoord een nieuw onderwerp op te nemen in het cultuurbeleid: volkscultuur. Twee jaar later is het Fonds voor Cultuurparticipatie actief, met als werkterreinen amateurkunst, cultuureducatie en volkscultuur (Fonds voor Cultuurparticipatie, 2008).

Dit alles ging niet zonder debat. De oppositie uitte zich behoorlijk kritisch over dit voornemen van het kabinet. Halsema (GroenLinks) vroeg de minister of hij dacht dat de volkscultuur onder druk stond. Van der Ham (D'66) stelde de vraag wat voor argumenten de regering had om zich met de volkscultuur bezig te houden. Hij vroeg om een heldere definitie van volkscultuur. Vanuit de coalitie vroeg Van Vroonhoven (CDA) juist om een offensief op dit terrein, refererend aan het opkomende debat over nationale identiteit. 'We worden ons bewust van onze nationale identiteit. Volkscultuur is daar een belangrijk deel van.' (Handelingen van de Tweede Kamer 2007).

De pers pikte dit debat op. De grote kranten schreven er licht cynisch over. Zij beschouwden het als een bewijs van de invloed van conservatieve krachten in dit kabinet, een unieke samenwerking van CDA, PvdA en ChristenUnie.

Deze discussie laat zien wat aan de orde is bij het streven volkscultuur in het cultuurbeleid te integreren. Allereerst is daar de zorg over de nationale identiteit. Sommigen zien in volkscultuur iets dat die identiteit kan versterken. Anderen delen die zorg niet en hebben geen behoefte aan een volkscultuurbeleid. Ten tweede is er het vraagstuk van de legitimatie van het beleid. Cultuurbeleid heeft altijd welbepaalde redenen gehad:

kwetsbare cultuuruitingen die zich zonder steun niet kunnen handhaven een kans geven. Hoe past het volkscultuurbeleid daarin? De onderbrenging van volkscultuur bij het Fonds voor Cultuurparticipatie onthult een derde motief. Stimuleren van volkscultuur is een manier zijn om de cultuurparticipatie te vergroten. Met volkscultuur is dit beleid niet langer slechts een kwestie van de hoge cultuur en van het beperkte deel van de bevolking dat daarin is geïnteresseerd, maar een zaak die veel meer mensen aangaat.

Deze context maakt het begrijpelijk dat het Fonds voor Cultuurparticipatie vond dat ten aanzien van het beleid voor volkscultuur nadere verkenningen nodig waren. Amateurkunst en cultuureducatie hebben een lange geschiedenis van overheidsbemoediging. Volkscultuur is als zodanig nieuw. Daarom vroeg het fonds – naast andere acties¹ – aan de Universiteit Utrecht om een klein onderzoek te doen naar dit thema. De vraag was hoe het thema is ontvangen in de politiek (zowel nationaal als regionaal en lokaal), het veld en de pers. Het eerste deel van dit artikel is een korte samenvatting van de resultaten van dit onderzoek. Bij de bespreking van deze resultaten zullen de bovengenoemde onderwerpen identiteit, legitimatie en participatie) aandacht krijgen.

Het onderzoek

Het onderzoek bewoog zich op drie terreinen (Geerlings en Vuyk, 2010).

1. We analyseerden het politieke debat dat volgde op de voornemens van de regering aangaande de volkscultuur.
2. We analyseerden hoe de lokale en provinciale overheden die – in samenwerking met het fonds – het

In de landelijke provincies wordt volkscultuur meestal in termen van erfgoed gedefinieerd: hunebedden in het Drentse landschap

beleid handen en voeten moesten geven, deze taak opvatten.

3. We gingen na hoe het nieuwe beleid en de praktijken die er uit voortvloeiden, ontvangen is in de pers, met name de landelijke en regionale kranten.

Het onderzoek bestreek de tijdspanne van februari 2007 – de verschijning van het regeerakkoord – tot eind 2009 - wanneer de eerste projecten die mogelijk zijn gemaakt door de nieuwe subsidiebron verschijnen.

De belangrijkste resultaten van de eerste analyse zijn in de inleiding al vermeld. De bevindingen van de derde analyse zal ik gebruiken bij de discussie van wat de hoofdmoot van dit artikel vormt: de presentatie van de bevindingen van het tweede deel van het onderzoek. Die zullen blijken een goed uitgangspunt te bieden voor een nadere discussie van de eerder genoemde thema's.

De resultaten

Een van de eerste regelingen die het FCP in het leven riep was de zogenaamde 'matchingsregeling provincies en gemeenten'. Het fonds nodigde alle 12 provincies en de 35 grootste gemeenten van het land uit om een subsidie aanvraag te doen met betrekking tot de drie velden waarop het fonds werkzaam is. Alle betrokken provincies en gemeenten reageerden op deze uitnodiging. Dat leverde 47 subsidieaanvragen op, waarin de provincies en gemeenten onder andere hun plannen met betrekking tot volkscultuur kenbaar maken. Deze plannen vormden het onderzoeksmateriaal van het tweede deel van ons onderzoek.

We analyseerden de plannen aan de hand van de volgende vragen:

1. Bevat het plan concrete projecten?
2. Wie vormen de doelgroepen van de projecten?

3. Wie zijn de (beoogde) uitvoerders van de projecten?
4. Hoe motiveren de overheden hun plannen met betrekking tot volkscultuur?

De bevindingen waren als volgt.

- 1a. Een minderheid van de aanvragers noemde in zijn plannen concrete projecten. 19 van de 47 werkplannen (40%) bevatten ten minste één project. De overige aanvragers formuleerden hun plannen in abstracte termen.
- 2a. De plannen richten zich op een reeks van groepen. Het meest genoemd worden jongeren (13 keer), daarna wijkbewoners (12) dan alle inwoners (9). Ook dikwijls genoemd worden migranten en scholieren.
- 3a. Voor de uitvoering van de plannen verwijzen de overheden voornamelijk naar 'het veld': de musea, kunstinstituten, folkloristische en historische verenigingen, en zo voort. Ook scholen en andere onderwijsinstellingen krijgen een rol. Hier en daar worden nieuwe organisaties in het leven geroepen. Ook hier verschijnen de inwoners, nu als uitvoerders van de plannen.
- 4a. In de motivaties van de plannen kwamen we zeer verschillen benaderingen tegen. We onderscheidden zes 'discoursen', die we als volgt labelden:
 1. erfgoed (immaterieel erfgoed, geschiedenis);
 2. wijken (burgerschap, culturele planologie);
 3. identiteit (cultureel burgerschap, cultureel bewustzijn);
 4. diversiteit (migranten, culturele diversiteit);
 5. toerisme (commercialisering);
 6. sociale cohesie (culturele dialoog, niet speciaal met betrekking tot migranten).

Met volkscultuur is dit beleid niet langer slechts een kwestie van de hoge cultuur en van het beperkte deel van de bevolking dat daarin is geïnteresseerd.

De meeste aanvragen maakten gebruik van meer dan één discours, met een gemiddelde van 2.2. Twee discourses bleken dominant: 'erfgoed' en 'identiteit'. Een van deze twee was in ieder plan aanwezig. Opvallend was dat deze dominante discourses niet gelijk verdeeld waren over het land. In de 'Randstad', was het identiteitsdiscours dominant. In de landsdelen Noord, Oost en Zuid was het erfgoeddiscours het meest geliefd. We konden geen verband leggen tussen het voorkeursdiscours en de politieke kleur van de betreffende overheden.

Stad en platteland

Onze conclusie is dat het beleid ten aanzien van volkscultuur nog veel onduidelijkheden kent. Het blijkt uit het bescheiden aantal concrete projecten. Het blijkt vooral uit de veelheid van argumenten die worden aangevoerd om dit beleid te legitimeren. Ten aanzien van dat laatste lijkt het land zelfs in tweeën uiteen te vallen: in het geurbaniseerde westen ziet men volkscultuur als een middel om het identiteitsbewustzijn te versterken; in de meer landelijke streken wordt volkscultuur vooral in verband gebracht met erfgoedbeleid.

In tweede instantie moeten we dit verschil, denk ik, echter nuanceren. Ook erfgoedbeleid kan immers het gevoel van identiteit versterken. Zo beschouwd kan het verschil tussen volkscultuur in de stad en op het land gekarakteriseerd worden als een verschil in de wijze waarop men identiteitsbesef tot stand wil brengen. In de landelijke streken zoekt men het in erfgoed, lokale tradities, regionale geschiedenis. In de Randstad zoekt men identiteit eerder in het proces van de ontmoeting van culturen, waarbij zowel het gevoel van eigenheid kan worden gevoed als ook het inzicht in de cultuur van de andere groepen in de samenleving. De eerste zoektocht zou men verticaal kunnen noemen – een omzien naar de 'roots' – en de tweede horizontaal – het bevorderen van interactie en netwerken. Een andere benaming voor beide benaderingen zou 'romantisch en 'post-modern' kunnen zijn.

Folklore en identiteit

In de academische discipline van de *folklore studies* is de connectie tussen volkscultuur en identiteit niet onbekend. 'The question of identity has long been at the heart of the folkloristic project', stelt de Amerikaanse folklorist Elliot Oring. 'If folklorists hope to understand what they are and have been doing, they need to put a concept of identity at the center of their discourse'

(Oring 1994, 211). Om deze bewering te verhelderen onderscheidt hij drie noties van identiteit, die ieder een verschillend idee van volkscultuur met zich mee brengen. 'Folklore has been imagined as an art, artefact or artifice of identity' (idem).

De oudste notie, die ten grondslag ligt aan het werk van de eerste erkende folkloristen als Herder en de gebroeders Grimm in de achttiende en negentiende eeuw, beschouwt identiteit als iets dat verborgen ligt in het verleden, maar waar we toegang toe kunnen krijgen door bepaalde artefacten te bestuderen, die door de geschiedenis heen bewaard zijn gebleven. Deze artefacten zijn niet alleen objecten, maar ook verhalen, gebruiken, tradities. Door deze artefacten kan de identiteit van een gemeenschap, een 'Volk' zoals de filosoof Herder het noemde, kenbaar worden gemaakt.

Deze notie van identiteit is nog steeds aanwezig in de hedendaagse studie van de volkscultuur, maar in de loop van de twintigste eeuw is daarnaast een nieuwe notie opgekomen: identiteit niet als iets dat er altijd reeds is en erop wacht om opgedolven te worden, maar als iets dat moet worden geconstrueerd in een continu proces dat de 'kunst en cultuur van het alledaagse leven' genoemd kan worden. Deze kunst en cultuur van het alledaagse leven is de volkscultuur.

Recentelijk is nog een derde notie van identiteit populair geworden. Deze kan men postmodern noemen. Zij beschouwt identiteit als iets kunstmatigs. In de woorden van Oring: 'a process that is deliberate, controlled, utterly replicable and expedient' (Oring 1994, 211). Identiteit is niet de uitkomst van een proces, maar zelf een proces, een proces van allerlei vormen van identificatie waaruit zoiets als identiteit naar voren komt. Identiteit verliest zijn band met geschiedenis. Het is iets dat gebeurt wanneer mensen hier en nu zich verbinden met en afstand nemen van andere mensen. Het is de identiteit van contactadvertenties en de nieuwe sociale netwerken: 'single white male seeks non smoking woman who appreciates fine wines, French cuisine, Woody Allen films, catamarans and foreign travel' (Oring 1994, 223). Deze notie heeft de folkloristen ertoe gebracht om de populaire cultuur in de volle breedte tot voorwerp van studie te maken.

Het is niet moeilijk om deze indeling van Oring toe te passen op de discourses die het volkscultuurbeleid heeft uitgelokt bij de provincies en gemeenten. De eerste notie is zichtbaar in de opvatting van volkscultuur-

beleid als erfgoedbeleid, die zoals we zagen dominant is buiten de Randstad. Het volkscultuurbeleid richt zich op het maken van verbindingen met het verleden door middel van historische overblijfselen, monumenten en tradities. Het geürbaniseerde westen van ons land heeft een voorkeur voor de derde, postmoderne notie. Identiteit is iets dat moet worden uitonderhandeld in de interactie tussen de vele gemeenschappen die de hedendaagse metropolen bevolken.

Volkscultuur in de pers

Beide noties kunnen ook worden gebruikt om een samenvatting te geven van de resultaten van onze tweede analyse, die betrekking had op de manier waarop de geschreven pers gereageerd heeft op de opkomst van volkscultuur in het cultuurbeleid. Ook deze reacties kunnen in tweeën verdeeld worden. De eerste commentaren verschenen in de landelijke dagbladen (de zogenaamde kwaliteitskranten), toen het nieuwe kabinet in 2007 zijn voornemens bekend maakte. De toon van deze commentaren was sceptisch, zo niet cynisch. Men vreesde een wending naar traditionalisme, die onwenselijk beschouwd werd voor de samenleving. Opvallend is dat de regionale bladen dit debat negeerden. Zij gingen

pas schrijven over volkscultuur toen in de loop van 2009 de eerste projecten uitgevoerd werden. Via de verslagen van deze projecten kunnen we inzicht krijgen in wat er zoal werd gepresenteerd onder de vlag van volkscultuur. Een deel van de projecten was niets anders dan een voortzetting van wat eerder al gedaan werd op het terrein van regionale en lokale tradities. Meer innovatief zijn de projecten waarin zowel materieel als immaterieel erfgoed gepresenteerd worden in nieuwe contexten die ook een nieuw publiek trekken. Een interessant voorbeeld is het Bruidenproject, opgezet in Breda als een soort performance waarin bruiden met verschillende culturele achtergronden (Nederlands, Marokkaans, Joods, Balinees en Wicca) hun jurken showen terwijl ze intussen vertellen over de rituelen die in hun cultuur bij het huwelijk horen en de betekenis ervan (Cultuurbehoud Breda, 2009). Dit project heeft zich zelfs ontwikkeld tot een toeristische attractie voor de stad.

Veel projecten hebben betrekking op alledaagse cultuur in brede zin – dus niet slechts tradities en gebruiken – maar opgepakt door professionele kunstenaars als bron van inspiratie. Resultaat daarvan zijn soms *community arts* projecten waarin niet-professionelen een voorname rol spelen, soms hedendaagse kunstuitingen die spelen met folklore. Een voorbeeld van het laatste is de tentoonstelling KABK -> ZL (RE)FOUND(ED), in het Zeeuws Museum. In deze tentoonstelling werden etnografische objecten en klederdrachten getoond in een mix met hedendaagse mode en design (Zeeuws Museum, 2009).

Dit laatste type projecten trok weer de aandacht van de landelijke pers. Maar nu verandert het perspectief van waaruit naar volkscultuur wordt gekeken. De houding van de critici is niet langer alleen maar sceptisch. Sommigen nemen een postmoderne houding aan zoals ook de kunstenaars en ontwerpers zelf doen. Men erkent dat de hedendaagse samenleving een smeltkroes van culturen is en dat in deze smeltkroes de onderscheidingen tussen hoge en lage cultuur vervagen, zodat grensoverschrijvingen mogelijk zijn die tot creatieve resultaten kunnen leiden. 'Volkscultuur is niet langer een lachertje', zoals een journalist noteert.

Waarom een volkscultuurbeleid?

Het is opmerkelijk dat Oring's tweede notie van identiteit, die men 'modern' zou kunnen noemen, lastig terug te vinden is in het debat. Het lijkt erop dat het land verdeeld is in romantici en postmodernisten. Is dit een teken dat – of gevolg van het feit dat – het project van de moderniteit tanende is – zoals de filosoof Habermas

Volkscultuur als ontmoeting van verschillende culturen: het bruidenproject in Breda, waarin bruiden van diverse etnische herkomst de eigen tradities presenteren.

reeds enkele decennia geleden vaststelde (Habermas 1985)?

Tot slot van dit artikel wil ik mij juist door deze notie en door Habermas omgang ermee laten leiden. Ik denk dat het een brug kan slaan tussen de twee benaderingen van volkscultuur waarin de beide andere noties voorop staan en, bovendien, dat dit een goed uitgangspunt is om het laatste onderwerp te bespreken, dat naar voren kwam in de discussie over volkscultuurbeleid, namelijk de legitimatie van dit beleid. Waarom zou de overheid een volkscultuurbeleid moeten voeren?

Laat ik daarvoor terugkeren naar Oring. Zijn stelling met betrekking tot de relatie tussen folklore en identiteit gaf aanleiding tot een klein debat.

Interessant met betrekking tot de Nederlandse discussie is de bijdrage van Glassie daaraan (Glassie 1994). 'Identity is a concept of stress' stelt hij. 'Identity... is a latent dimension of creative life that is made manifest by stress, in particular during the struggles of minorities within nations or the struggles of nations against imperialist invasion, whether military or economic' (p. 239-240). Als we hieruit mogen afleiden dat ook de belangstelling voor volkscultuur zou kunnen voortkomen uit stress, dan beschrijft Glassie wat het verborgen motief zou kunnen zijn achter de introductie van volkscultuur in het cultuurbeleid. De politieke belangstelling voor volkscultuur getuigt van een collectief probleem rond identiteit in ons land. De vraag die dan rijst is of aandacht voor volkscultuur een goede manier is om met dit probleem om te gaan.

Het is duidelijk dat recentelijk de natie – niet alleen de Nederlandse natie, maar ook vele andere naties, met name in Europa² – onder druk is komen te staan. De globalisering doet het begrip natie meer en meer slijten. In Nederland voelt men vooral de druk van het economische imperialisme, waarvan de Europese Unie als voorname exponent wordt gezien en van de wereldwijde migratie, die gemaakt heeft dat ons land inmiddels grote groepen minderheden kent, waarvan vooral die uit islamitische landen moeite hebben met integreren. In het debat over nationale identiteit dat de afgelopen jaren is opgekomen heeft de migratie het meeste aandacht gekregen, maar we moeten niet vergeten dat die migratie nauw verbonden is met het eerste. Enerzijds is migratie een deel van het proces van globalisering, anderzijds moeten we erkennen dat de economische bedreiging die de migratie vormt, mensen kwetsbaar maakt en wantrouwend ten aanzien van vreemdelingen.

In deze context vertegenwoordigen de twee vormen van volkscultuurbeleid die in onze analyse naar voren zijn gekomen verschillende strategieën om met globalisering om te gaan. De ene is een wending naar de geschiedenis en de traditie om een antwoord te vinden op 'wie wij zijn', de andere neemt de globalisering als gegeven en

tracht wegen te vinden om nieuwe 'postmoderne' identiteiten te vormen in de context van een kosmopolitische stedelijke levensstijl. Deze tweedeling is echter zelf een oorzaak van stress geworden in de hedendaagse samenleving. Het alledaagse leven – de volkscultuur – van mensen in de grote steden en van die op het platteland drijft steeds meer uiteen. De culturele verschillen worden al maar groter. In de Verenigde Staten spreekt men in dit verband al enige tijd over een 'Culture War' (Steigerwald 2005), maar deze oorlog is niet iets louter Amerikaans.³

De politieke belangstelling voor volkscultuur getuigt van een collectief probleem rond identiteit in ons land.

Geconfronteerd met deze ontwikkeling rijst de vraag of er een andere manier is om in het alledaagse leven om te gaan met globalisering. Bestaat er een 'kunst en cultuur van het alledaagse leven' die mensen helpt om hun leefstijl aan te passen aan de nieuwe omstandigheden zonder dat ze gedwongen zijn te kiezen tussen traditionalisme en postmodernisme? Het is jammer dat Oring's tweede omschrijving van volkscultuur als 'kunst van het alledaagse leven', verbonden met wat ik de 'moderne identiteit' heb genoemd, in de Nederlandse discussie over volkscultuur weinig aandacht heeft gekregen. Ik wil betogen dat juist deze notie een alternatieve uitweg kan bieden uit de spanningen van het alledaagse leven in tijden van globalisering.

Allledaagse leven representeren

Daarvoor wil ik een boek gebruiken dat inmiddels beschouwd kan worden als een klassieker op het terrein van de studie van het cultuurbeleid, Habermas' *The structural transformation of the public sphere* (Habermas 1989). In dit boek beschrijft Habermas hoe in de periode tussen 1750 en 1850 in Europa de moderne samenleving vorm kreeg met in het centrum daarvan iets dat hij 'de publieke sfeer' noemt. Deze publieke sfeer is de (metaforische) ruimte waarin burgers elkaar op voet van gelijkheid ontmoeten om op rationele wijze de algemene zaken van de samenleving te bespreken. Het ontstaan van deze publieke sfeer was een echte innovatie. Voor de genoemde periode leefden mensen slechts in

de private sferen van huishouden en familie. De moderne samenleving verlangde dat mensen die beschutte positie verlieten, waarin alles verliep volgens traditionele gebruiken en regels en een domein gingen betreden waarin zij meepraten moesten over zaken die niet al reeds ergens vastgelegd waren (Habermas 1989, 27-30).

Ik meen dat de ontwikkelingen die Habermas in dit boek beschrijft vergeleken kunnen worden met wat in onze tijd gebeurt. In de achttiende eeuw streed de middenklasse om een natie te vormen uit wat tevoren een los verband van lokale gemeenschappen was. De uitdaging van nu is om een wereldgemeenschap te vormen uit een verzameling losse naties. Daar komt bij dat nu de dominantie van de middenklasse in cultuur en politiek, die kenmerkend was (en is) voor de natie ter discussie gesteld wordt door groepen in de samenleving, die hoewel formeel opgenomen in het systeem van de natie en volledig vrij om deel te nemen aan het publieke debat, niettemin *de facto* daaraan niet participeer(d)en omdat zij zich niet in thuisvoel(d)en in de politieke en culturele instituties die volledig gedomineerd werden (worden) door de middenklasse. In onze tijd streven deze politiek en cultureel gemarginaliseerde burgers – wonend in de verwaarloosde delen van het land, zowel in de steden als op het platteland alsook groepen migranten, vooral die van de tweede en derde generatie – ernaar om toegang te krijgen tot het centrum van de publieke sfeer. In dit perspectief gaat de emancipatie van de volkscultuur samen met de opkomst van populistische bewegingen. Wat nodig is om tegemoet te komen aan de gerechtvaardigde eisen van deze bewegingen is een reconstructie van de publieke sfeer tot een ruimte die plaats biedt aan meer mensen dan alleen de middenklasse.

Hoe dit kan? Ook hier geeft Habermas een indicatie van een antwoord. In de achttiende en negentiende eeuw werd de brug tussen het private en het publieke leven geslagen door het ontstaan van verschillende vormen van representatie: politieke representatie (verkiezingen, partijen), media representatie (kranten en tijdschriften), artistieke representatie (romans, theater) (Habermas 1989, 52-56). Deze processen van representatie hebben volgens mij nog niets aan waarde ingeboet. Zij kunnen nu net als vroeger worden ingezet, met als verschil dat nu andere groepen vragen om representatie, plus dat die representatie moet plaatsvinden op een wijder platform dan de natie (Vuyk 2010).

Hier ligt, denk ik, de ultieme legitimatie van een volkscultuurbeleid als deel van het cultuurbeleid. Niet als een politiek die mensen bindt aan hun verleden in een traditie die dikwijls folklore geworden is in de pejorative zin, en niet als een postmodern project dat mensen lanceert in een kosmopolitische arena, die slechts

weinigen houvast biedt, maar als een serieuze poging om de media en de kunsten te gebruiken om het alledaagse leven van mensen – met name zij die nog nauwelijks deelnemen aan cultuur en politiek en bovendien vaak het meest bedreigd worden door de globalisering – te representeren, zodanig dat zij het vermogen krijgen om te participeren in de hedendaagse publieke sfeer. Deze beweging zal hun alledaagse leven niet voor verandering behoeven, maar evenmin zal het kunst en media, zoals we die nu kennen, onberoerd laten. Dat is de prijs die we moeten betalen om te kunnen leven in een wijdere wereld. ■

Literatuur

- Brown, Gordon (2006) *The future of Britishness*, speech at the Fabian New Year Conference 2006, <http://www.fabians.org.uk/events/speeches/the-future-of-britishness> (visited may 30 2010)
- Cultuurbehoud Breda (2009), www.cultuurbehoudbreda.nl/bruiden.htm (bezoekt 6 mei, 2010).
- Dibbits, Hester e.a (2009) *Splitsen of Knopen? Over volkscultuur in Nederland*, Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Dow, James D. (2008) There is No Grand Theory in Germany, and for Good Reasons *Journal of Folklore Research*, Vol. 45, No. 1.
- Fonds voor Cultuurparticipatie (2008), www.cultuurparticipatie.nl.
- Geerlings, Helma en Kees Vuyk (2010) *Tussen traditie en kunst, op zoek naar identiteit*, Universiteit Utrecht (onderzoeksrapport).
- Glassie, Henry (1996) On identity, *The Journal of American Folklore*, Vol. 102, No. 424, pp238-241.
- Habermas, Jürgen (1985) *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Frankfurt am Main: Surhkamp.
- Habermas, Jürgen (1989 [1962]) *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge: Polity Press. Engelse vertaling van *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (Frankfurt am Main 1962).
- Handelingen van de Tweede Kamer (2007) Jaar 2007-2008, 31 200 VIII nr. 135.
- Oring, Elliot (1996) The Arts, Artefacts and Artifices, *The Journal of American Folklore*, Vol. 107, No. 424, pp. 211-233
- Regeerakkoord (2007) www.rijksverheid.nl/regering/regeerakkoord/pijler-vi-overheid-en-dienstbare-publieke-sector (bezoekt 6 mei, 2010)
- Steigerwald, David (2005) Our new cultural determinism, *Society* January/February pp 71-75.
- Vuyk, Kees (2010) Volkscultuur publiek maken, in: Teunis Ijdens e.a. *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie*, Utrecht: Fonds voor Cultuurparticipatie, pp. 46-58.
- Zeeuws Museum (2009) KABK -> ZL (RE)FOUND(ED) www.zeeuwsmuseum.nl/script/P_tentoonstellingen_detail.asp?eID=216&archief=1 (bezoekt 6 mei, 2010)

Noten

- 1 Zoals het boek *Splitsen of Knopen*, een gezamenlijk initiatief van het FCP, de Mondriaanstichting, Erfgoed Nederland, het Meertensinstituut en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en het debat daarover.
- 2 Ook in andere landen van Europa is een debat over identiteit ontstaan. In Frankrijk heeft president Sarkozy geprobeerd met een debat over 'identité nationale' het Front National de wind uit de zeilen te nemen. In Engeland heeft (ex) premier Brown in een opvallende lezing een lans gebroken voor Britishness.
- 3 De toenemende kloof tussen de stedelijke agglomeraties en de het platteland is dit voorjaar ook duidelijk geworden bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Verschillende commentatoren hebben daarop in de kranten gewezen.

Verbinding, bevordering en behoud

Servicepunt Gelderse volkscultuur

Volkscultuurbeleid op provinciaal niveau is een betrekkelijk nieuw fenomeen. Met steun van het landelijk Fonds voor Cultuurparticipatie kon in Gelderland een Servicepunt Gelderse Volkscultuur worden ingesteld. Een voorbeeld ter navolging in andere provincies?

We hebben het idee dat de jongeren zich steeds meer gaan vervelen tijdens onze contactdagen. Hoe kunnen we met behoud van onze uitstraling en principes toch tegemoet komen aan de behoeften van de jeugd? En wat willen ze eigenlijk?

‘Onze vereniging vergrijsst. We hebben moeite met het werven van nieuwe leden. Dat niet alleen: we zoeken ook een accordeonist die de volksliedjes kan spelen waar we op dansen. En iemand voor het kostuumonderhoud. Waar vinden we die mensen?’

‘We willen graag het verhaal van het Land van Maas en Waal vertellen en tonen. Niet in een publicatie, niet alleen de geschiedenis ervan, maar het verhaal van de bewoners van de streek. Dat willen we graag samen doen en de bevolking erbij betrekken. Hoe pakken we dat aan? Waar vinden we financiering voor onze activiteiten?’ Zomaar wat vragen van respectievelijk een schutterij, een volksdansvereniging en een groep van enthousiaste erfgoed- en milieu-instellingen. Dilemma’s waar diverse volksculturele organisaties mee worstelen. Gelderland heeft sinds anderhalf jaar een consulent volkscultuur die de organisaties helpt met het zoeken naar een oplossing voor hun probleem. In dit artikel gaan we nader in op de Gelderse volkscultuur, het ontstaan van het Servicepunt Gelderse Volkscultuur en de taken en uitdagingen van een consulent volkscultuur.

Gelderse volkscultuur

Gelderland is rijk aan wat we zien als traditionele volksculturele uitingen. Zo is er streektaal en streekdracht,

zijn er streekgerechten en is er streek(pop)muziek. Als we kijken naar georganiseerde volkscultuur die is overgeleverd of geïnspireerd op vroegere tijden zien we diverse ambachten, schutterijen, volksdansgroepen, levende geschiedenisgroepen en midwinterhoornblazers. Gebruiken te over: paasvuren, broodlevering, ringsteken, dauwtrappen, carbidschietsen, ‘vet priesen’ en nog veel meer. Gelderland kent veel sagen en legenden, maar ook verhalen over hoe het leven was, over hoe mensen waren, over gebruiken, over objecten, over gebouwen en over plekken. Plaatsen maken geschiedenis zichtbaar, maar de verhalen wekken ze tot leven: ze verklaren waarom ze zijn zoals ze zijn, hoe dingen veranderden en soms ook waarom ze verdwenen.

Er wordt veel gefeest in Gelderland; Oranjefeesten, carnaval, volksfeesten en oogstfeesten trekken veel publiek en verbinden de gemeenschap, met elkaar, maar ook met de buitenwereld. Gelderland kent ook veel hedendaagse evenementen met een eigen identiteit en bijbehorende rituelen zoals bijvoorbeeld de Zwarte Cross, de Slag om Grolle en de Nijmeegse Vierdaagse. Volkscultuur is een onderdeel van ieders leven en iedere Gelderlander kan er iets in herkennen. Toch wordt volkscultuur vaak benaderd als een geïsoleerd fenomeen, terwijl het juist kan verbinden.

Een nieuw initiatief

Met de instelling van het Fonds voor Cultuurparticipatie kwam een kans. Het laatste kabinet Balkenende maakte het bevorderen van actieve cultuurparticipatie tot één

van haar doelstellingen – met naast amateurkunst en cultuureducatie de volkscultuur als één van de speerpunten. Over hoe dit volkscultuurbeleid het best zou kunnen worden ingevuld, bestond nog onzekerheid. Voor de beleidsmakers was het een nieuw beleidsveld. De provincie Gelderland besloot er op in te springen en ontwikkelde samen met stichting Gelders Erfgoed uit Zutphen het plan om een servicepunt voor volkscultuur in te stellen. Het Servicepunt – ingesteld voor de periode van vier jaar – wordt voor de helft gesubsidieerd door de provincie Gelderland en voor de andere helft door het Fonds voor Cultuurparticipatie. De consultant volkscultuur werd ondergebracht bij Gelders Erfgoed. De volkscultuur kreeg zo een plaats in het cultuurbeleid van de provincie Gelderland. Men realiseerde zich daarbij dat volkscultuur en immaterieel erfgoed zich moeilijk laten 'vatten' en verdwijnen voor je er erg in hebt, zeker in de huidige snel globaliserende wereld. Verder maken tradities en streektaalen voortdurend een transformatie door, reagerend op de veranderende omstandigheden. Volkscultuur is een levende cultuur en als zodanig bepalend voor de sociale cohesie en de identiteit van lokale gemeenschappen en regio's, ook in Gelderland. Voor de provincie Gelderland is volkscultuur een effectieve manier om mensen zich in hun omgeving thuis te laten voelen.

Om zicht te krijgen op de mogelijkheden en behoeften moest de volkscultuur in de provincie eerst in kaart gebracht worden. Vragen die daarbij gesteld werden, waren: wat is er aan tradities en gebruiken overgebleven,

hoeveel mensen zijn er actief op het gebied van volkscultuur en wat kunnen we daarmee? Moeten we de volkscultuur ondersteunen en versterken of juist vooral meer zichtbaar maken? Op welke manier?

Op 2 februari 2009 ging het Servicepunt van start met als eerste doelstelling: de Gelderse volkscultuur op de kaart zetten. Twee consultants werden aangesteld. Eén verantwoordelijk voor volkscultuur, tradities en gebruiken en één verantwoordelijk voor de Gelderse streektaal. Het op de kaart zetten van de Gelderse volkscultuur begon met het inzichtelijk maken, (digitaal) presenteren en overdragen van de kennis over de volksculturele organisaties en tradities en gebruiken van Gelderland aan een breed publiek. Hiervoor werd al bestaande kennis en informatie over volkscultuur samengebundeld en geïnventariseerd met behulp van een databestand. Het databestand van en over Gelderse volkscultuur stimuleert dat mensen na gaan denken over de rijkdom aan tradities in hun omgeving. De gegevens werden op de website www.MijnGelderland.nl toegankelijk gemaakt. Te zijner tijd moeten verhalen, activiteiten en evenementen door betrokkenen zelf kunnen worden ingevoerd. De evenementenkalender op de website geeft een overzicht van waar en wanneer bepaalde uitingen of activiteiten plaatsvinden en zorgt ervoor dat de volkscultuur beter zichtbaar wordt. Participatie aan volkscultuur wordt bevorderd als men gaat nadenken en zich bewust wordt over tradities en gebruiken, over de eigen omgeving en over de (gelaagde) identiteit ervan.

Levend
Erfgoed
02 2010

11

Volkscultuur in Gelderland heeft vele verschillende gedaanten: het ontsteken van het paasvuur in Aalten. Foto: Gelders Erfgoed

Het Servicepunt zet ook de streektaal, letterlijk, op de kaart. Het loket streektaal biedt ondersteuning aan de organisatie en invulling van activiteiten op het gebied van streektaal. Dat kan zijn door ondersteuning van concrete projecten of het assisteren bij het aanvragen van subsidies op het gebied van dialectbeoefening. Verder geeft de streektaalfunctionaris advies over de spelling van dialecten en de ondersteuning van dialectdictees. Plaatselijke werkgroepen van bijvoorbeeld heemkundeverenigingen worden ondersteund op het gebied van lexicografie (het samenstellen van lokale woordenboeken) en toponymie (het verzamelen en verklaren van veld-, water- en plaatsnamen). Ook studenten of leerlingen die een werkstuk over dialect willen schrijven kunnen voor informatievoorziening bij het loket terecht.

Voor de provincie Gelderland is volkscultuur een effectieve manier om mensen zich in hun omgeving thuis te laten voelen.

Levend
Erfgoed
02 2010

12

Het loket initieert zelf ook projecten. Het Woordenboek van de Gelderse Dialecten wordt gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt op de website van het Servicepunt. Onder de titel 'Gelderse proat' worden geluidsfragmenten over feest- en hoogtijdagen door het jaar heen verzameld en toegankelijk gemaakt. Er worden streektaalkaarten ontwikkeld, waarop het publiek de plaatselijke dialecten kan beluisteren. Ook zal er een tentoonstelling gaan reizen langs bejaardentehuizen, bibliotheken, scholen en buurtcentra.

Verbindingen

Een tweede doelstelling van het Servicepunt is verbindingen leggen. Het Servicepunt vindt het belangrijk om een netwerk te creëren en samenwerking te stimuleren tussen beoefenaars, onderzoekers en bewaarders van volksculturele uitingen. Verder willen we de participatie aan volkscultuur op lokaal, regionaal en provinciaal vlak bevorderen, hierbij werken wij erfgoedbreed en

sectoroverstijgend. Verbindingen leggen met andere sectoren is van belang om volkscultuur toegankelijker te maken, om mensen te laten participeren. We werken in projecten bijvoorbeeld samen met medewerkers en instellingen uit de kunsten, welzijn, de ruimtelijke ordening, landschapsbeheer en monumentenzorg.

Gelderland kent zo'n 1500 verenigingen, instellingen, stichtingen en organisaties die zich bezighouden met volkscultuur. We hebben het dan over schutterijen, feestcommissies, volksdansgroepen, ambachtslieden, Oranjeverenigingen, traditionele sportverenigingen, streektaalverenigingen et cetera, maar ook musea, onderzoeksinstellingen, historische verenigingen en vertellers. Vertegenwoordigers van deze verenigingen zijn uitgenodigd om te bepalen wat de ideeën, wensen, behoeften en verwachtingen zijn. Doel was het bevorderen van samenwerking, het creëren van een netwerk en het op gang brengen van een dialoog. Waarom doen we wat we doen? Zijn er overeenkomsten, zijn er verschillen? Wat kunnen we daarvan leren? Wat kunnen we samen doen? Het was belangrijk om in kaart te krijgen wat de doelstelling van de organisaties is en wat voor samenwerking er al bestond. Gelderland was al actief op het gebied van samenwerkingsprojecten. Hier en daar waren initiatieven voor het opzetten van een culturele biografie van de omgeving. Sommige volksculturele verenigingen hadden al een eigen netwerk. Voor zover mogelijk en gewenst haakt het Servicepunt bij nieuwe en bestaande initiatieven aan met een participerende en adviserende rol.

Taken van de consulent

Volkscultuur is overal, maar helaas niet altijd even toegankelijk of goed begrepen. Het Servicepunt Gelderse Volkscultuur is daarom ook een informatiepunt. Belangstellenden kunnen er terecht voor informatie, advies en ondersteuning op het gebied van gebruiken, tradities en streektaal. Inhoudelijke kennis van de Gelderse volkscultuur is dus van belang om mensen goed te woord te kunnen staan. Wat houdt bijvoorbeeld buurt maken in? Bestaat er een overzicht van Gelderse Volksliedjes? Wat zijn bielemannen en waar komen ze vandaan? Waar vind je de recepten van Gelderse streekgerechten? Een greep uit de vragen die binnengekomen zijn bij het Servicepunt en waar de consulent antwoord op probeert te geven. Het Servicepunt heeft ook voldoende contacten met diverse specialisten op allerlei gebied, waarnaar zij kan doorverwijzen.

De consulent stelt zelf ook vragen aan de achterban: helpen de historische verenigingen de levende geschiedenisgroepen? Is er onderzoek verricht naar de schutterijen en doen die daar wat mee? En hoe zit het met de verhalen en interviews uit de streek? Worden die door musea gebruikt? In hoeverre worden multiculturele

verenigingen betrokken bij lokale initiatieven? Met dit soort vragen in het achterhoofd worden per jaar twee projecten door het Servicepunt zelf geïnitieerd. De nadruk ligt hierbij op de thema's traditie en verbinding.

In de onlangs door Erfgoed Nederland, Kunstfactor en het Fonds voor Cultuurparticipatie gepresenteerde publicatie *Nieuwe cultuurfuncties, een urgente verkenning naar typologie en meerwaarde* staan diverse soorten culturele functies als cultuurcoach, cultuuraanjager, cultuurscout en cultuurmakelaar beschreven. Kenmerkend aan deze functies is dat deze allemaal binnen de netwerken en buiten de muren van organisaties en overheden werken. Ze richten zich op het leggen van nieuwe verbindingen tussen diverse partijen en met diverse partijen, tussen cultuur en andere sectoren. Ten slotte bevorderen ze actieve en passieve participatie.

Een consulent volkscultuur kan het best vergeleken worden met een cultuurmakelaar. Ook wij werken buiten de instellingen, sectorbreed en zoeken naar nieuwe verbindingen. Ook wij zijn op zoek naar nieuwe kansen, zien overal mogelijkheden en volgen beleid en financieringsmogelijkheden op de voet, om daarover te kunnen adviseren. Toch zijn er een paar verschillen te noemen. De inhoudelijk gedegen kennis op het gebied van de volkscultuur en immaterieel erfgoed zelf is een noodzaak om de functie van consulent volkscultuur te kunnen uitoefenen. We moeten niet alleen weten welke partijen er in de regio's allemaal actief zijn, maar ook weten hoe de identiteit in de regio gevormd is, landschappelijk, economisch en historisch bezien. Verder gaat het ons niet alleen om creatie van nieuwe verbindingen, maar ook om het behouden van wat er is. De diversiteit van de achterban maakt een eenduidige aanpak lastig, alles is maatwerk, zowel inhoudelijk als in de praktijk. Binnen de volksculturele sector proberen we samenwerking te stimuleren. Niet alles hoeft 'hip en happening' te zijn, als men maar wel bewustwording genereert en er wordt nagedacht over hoe de participatie bevorderd kan worden.

In het kader daarvan participeren we als Servicepunt samen met diverse organisaties in regionale identiteitsprojecten, waarbij aandacht is voor landschap, historie en de mensen. Een voorbeeld daarvan is de IDeefabriek Achterhoek, een project waarbij het gaat om het verbinden van mensen die samen werken aan het versterken van de kwaliteit van de omgeving. Uitgangspunt is de wijze waarop een gebied door de eeuwen heen is gegroeid. Door dit als rode draad te nemen, wordt een lijn getrokken van verleden, via het heden naar de toekomst. De IDeefabriek legt een verbinding tussen landschap, cultureel erfgoed en beleving door middel van kunst en cultuur. Steeds sterker groeit het besef dat met volks-

culturele elementen of inbreng bij vraagstukken over culturele identiteit, landelijke inrichting of projecten als culturele biografieën, je dichterbij de bewoner van het gebied komt te staan. Het verhaal van de omgeving geeft identiteit aan de mensen die er wonen en de bezoeker ervan. Volkscultuur, zowel de gebruiken en tradities, de streektaal en de beoefenaars ervan, en immaterieel erfgoed krijgen daarom gelukkig een steeds groter aandeel in dit soort projecten. Dit is mede te danken aan de inspanningen van de consulent volkscultuur.

In de inleiding schetsten we een aantal vragen die binnenkwamen bij het Servicepunt. Het waren vragen over hoe vernieuwing mogelijk is, zonder het traditionele element te verliezen, vragen over hoe men mensen weer kan laten participeren aan volkscultuur en vragen over het behoud ervan. Als consulent ben je constant met dit soort vraagstukken bezig. Sommige verenigingen worstelen al jaren met een ledentekort, of maken zich zorgen over hun toekomst. Ze vinden het fijn dat er nu eens met hen wordt meegedacht over het probleem en eventueel te nemen maatregelen. Helaas is er niet altijd een panklare oplossing voorhanden. De schutters denken, na in samenwerking met de consulent een enquête gehouden te hebben onder jonge leden van de schutterij, nu na over extra activiteiten tijdens de schuttersfeesten met een moderne uitstraling én een educatief pakket voor de jeugd. De volksdansen hebben via het netwerk van het Servicepunt een nieuwe accordeonist gevonden. Zij denken nu na over een project waarbij ze demonstraties geven op de lokale dansschool. De instellingen in het Land van Maas en Waal hebben het plan opgevat een streekfestival te organiseren waarbij het verhaal en het beleven van het gebied centraal staat. Samen met amateurkunst- en volksculturele verenigingen zullen ze aan een breed publiek de identiteit van hun streek tonen.

De diversiteit aan volksculturele uitingen, projecten en behoeften in de provincie Gelderland maakt een eenduidige beschrijving van wat een consulent volkscultuur nu precies doet moeilijk. Wij werken daarom vraaggericht. Het ene uur schrijf je een artikel over streekgerechten en het volgende uur adviseer je een museum over een streekdrachtentoonstelling. De ene dag loop je op een schuttersfeest rond en de andere dag adviseer je over een project over het leven met water. Al reizende door de provincie leer je steeds meer over de het landschap, de mensen en hun gewoonten. Essentieel om de betrokkenheid bij en met volkscultuur te promoten en vergroten. Daarom is de belangrijkste taak van een consulent volkscultuur het 'buurt maken' in de Gelderse wereld van volkscultuur, want 'aj' neet noar buutn goat, kom ie ok nargens!' ■

Volkscultuur en identiteit

Je kunt haast geen dorp of stad in Nederland bedenken, of er zit wel één of ander volksverhaal aan vast. Nieuw is dat ze gebruikt worden als een vorm van *place branding*. Sinds de Tweede Wereldoorlog worden volksverhalen steeds vaker gebruikt om dorp of stad een imago te verschaffen: ter bevordering van het toerisme, maar ook voor de lokale saamhorigheid. Over de maatschappelijke functie van volkscultuur als leverancier van iconen van eigenheid.

In 2005 verscheen het succesvolle boek *The Lore of the Land* van de hand van Jacqueline Simpson en de inmiddels overleden Jennifer Westwood.¹ Het boek draagt als ondertitel *A guide to England's legends, from Spring-Heeled Jack to the Witches of Warboys*. Het rijk geïllustreerde boek van meer dan 900 pagina's behandelt de gebruiken (*lore*), maar vooral ook de vele volksverhalen van de counties van Engeland – dus met uitzondering van Noord-Ierland, Schotland en Wales. De vele sagen en legenden staan stil bij allerhande heiligen en duivels, tovenaars en heksen, reuzen en kabouters, fairies en meerminnen, rovers en spoken, weerwolven en plaaggeesten. Elk county begint met een geografisch kaartje met de distributie van de verhalen in symbolen. Bekende verhaalfiguren en legendarische personages als koning Arthur, Merlijn de Tovenaar, Sint Joris en Robin Hood passeren de revue.

In 2006 besloot het DOC Volksverhaal van het Meertens Instituut om op een vergelijkbare manier de sagen en legenden in Nederland in kaart te brengen, verdeeld over de twaalf provincies. We hoefden Friesland, met zijn eigen taal, niet over te slaan, want één van de redacteurs, Jurjen van der Kooi, is een Fries en gespecialiseerd in Friese volksverhalen. Het was de redacteurs – de overigen waren Ruben A. Koman, Willem de Blécourt en Theo Meder² – van meet af aan duidelijk dat het niet moeilijk zou zijn om per provincie bij pakweg dertig plaatsen bijbehorende sagen en legenden te vinden, met uitzondering echter van Flevoland. Dit polderland, dat pas in de twintigste eeuw is herwonnen op het IJsselmeer, kent nog niet veel steden en dorpen, die bovendien zeer jong zijn. De traditionele volksver-

halen zitten er alleen aan een drietal voormalige eilanden vast: Urk, Schokland en Nagele.

Het boek met lokale sagen en legenden in Nederland maakte onderdeel uit van een meerjarig project getiteld 'Communities claiming tales', waarin onderzoek werd gedaan naar lokale groepen en gemeenschappen die een bepaald volksverhaal als 'eigen' opeisen of toeëigenen. In veel gevallen betreft het verhalen die in de volkskunde wel *oikotypen* of *ecotypes* genoemd worden: internationaal circulerende volksverhalen die lokaal met het landschap of met een lokale figuur in verband worden gebracht. De boektitel waar we uiteindelijk op uitgekomen zijn, luidt: *Verhalen van Stad en Streek; Sagen en Legendes in Nederland*.

Place branding

Je kunt haast geen dorp of stad in Nederland bedenken, of er zit wel één of ander volksverhaal aan vast. Men kan de volksverhalenbundels en archieven erop navlooiën, en er komt altijd wel wat boven water, al is het maar een spook of een duivel of een heksenproces, of desnoods een geloof in een lokale watergeest en kinderschrik, zoals de Okkerman, de Krolleman, de Bullebak of de Ossaard. De meeste gemeenten kunnen en doen daar betrekkelijk weinig mee, maar er zijn toch meerdere plaatsen in Nederland die een lokaal volksverhaal aangrijpen om hun eigen identiteit te benadrukken en uit te dragen. Dit is in feite een vorm van *place branding* waarbij een plaats zich met een cultureel fenomeen van andere plaatsen onderscheidt.³ Dat hoeft niet per se een volksverhaal te zijn: Deventer onderscheidt zich bijvoorbeeld met het Dickensfestijn en Almere met de Libelle Zomerweken.

Het Openluchtmu-
seum in Schoonoord
gebruikt de sagen-
figuren Ellert en
Brammert als
blikvanger.

Maar wie een goed volksverhaal bezit, heeft in potentie goud in handen. Hoe bekender het verhaal, hoe beter. Duidelijke voorbeelden in het buitenland zijn Robin Hood in Engeland en Dracula in Roemenië. Bij zulke internationaal beroemde verhalen zullen meerdere gemeenschappen proberen om het verhaal voor zichzelf op te eisen. In Roemenië is het Dracula-toerisme nog in opkomst; talloze plaatsen claimen enige connectie te hebben met de illustere graaf en proberen met name op het gebied van toerisme een graantje mee te pikken.⁴ In Engeland floreert de toeristenindustrie rond Robin Hood al langer, en hier zien we gemeenschappen in een ruime boog rond Sherwood Forrest ruzie maken in een poging om zich (een stukje van) het verhaal toe te kunnen eigenen.⁵ Een dergelijke straffe competitie is er in Nederland niet te vinden, al zal hierna nog blijken dat het toeëigenen van volksverhalen niet altijd geheel zonder wrijvingen is verlopen.

Ouderdom van het fenomeen

Allereerst moet de vraag gesteld worden: hoe oud is dat verschijnsel eigenlijk, dat plaatsen zich associëren met bepaalde volksverhalen?

Met name legenden (volksverhalen over heiligen of heilige voorwerpen) kunnen al behoorlijk oud zijn en hun oorsprong hebben in de middeleeuwen. In Heiloo (NH) was in de middeleeuwen de legende van de missionaris Willibrord al bekend, die uit de dorre grond een bron liet ontspringen die nu nog altijd bekend staat als het Willibrordus-putje van Heiloo.

Spotnamen voor bewoners van plaatsen, waar een volksverhaal aan vast zit, kunnen ook al heel oud zijn. Rond 1600 worden de inwoners van Weert (L) al

Rogstekers genoemd. Volgens het verhaal is dit de reden: er kwam 's ochtends eens een viskar door Weert rijden, en onderweg viel er een rog op de straat. De mensen in Weert hadden nog nooit van hun leven een rog gezien, en dachten met een monster of de duivel van doen te hebben. Noodklokken werden geluid, en doodsbenauwd en in volle wapenrusting werd de rog benaderd. Net toen iemand voldoende moed had verzameld om het monster de doodsteek te geven, liep de teruggesloopte visboer naar de rog, pakte hem op, gooide hem terug op de kar en vervolgde brullend van de lach zijn weg. Zulk soort verhalen en spotnamen bestaan er legio: over Delftse Kalverschieters, Dordtse Schapenkoppen, Kamper Uien, IJsselsteiner Apenluiders, Zwolse Blauwvingers, Meppeler Muggen... Het probleem met dit soort volksverhalen is echter dat ze verzonden en gebezigd werden door inwoners van omliggende plaatsen, om de bewoners van de bewuste plaats weg te zetten als vies, armoedig, dom of crimineel. Pas in een (veel) later stadium hebben de bewoners van de bewuste plaats zelf het verhaal geannexeerd en de spotnaam overgenomen als een geuzennaam.

Om het voorbeeld van Weert nog eens te nemen: in 1897 werd er in Weert een grote carnavalsoptocht georganiseerd waarin het verhaal in eenentwintig taferelen werd verbeeld. In 1926 heeft Weert zich het verhaal definitief toegeëigend, want vanaf dan heet de carnavalsvereniging 'De Rogstaekers' en Weert verandert in de vastenavondtijd in de 'Rogstaekersstad'. Sinds 1986 staat er op de Markt tegenover de kerk een 'Rogstaekersmonument', aangeboden door de deelnemers aan de Vastenavondoptocht aan de gemeente Weert. De acceptatie van spotnaam en verhaal vindt in carnavals-

Levend
Erfgoed
02 2010

15

Bakker Gé Postel gebruikt de sage van de Witte Wieven om er zijn koek mee aan te prijzen.

sfeer dus pas plaats in de late negentiende en vroege twintigste eeuw.

Wie het plaatsen van standbeelden en monumenten voor volksverhaalfiguren als criterium voor definitieve annexatie neemt, komt eigenlijk altijd na de Tweede Wereldoorlog uit. Op deze regel is maar één uitzondering.

Beroemde helden op sokkels

Het eerste standbeeld voor volksverhaalfiguur Reinaert de vos werd al in 1938 geplaatst in Hulst (Z). Voornamelijk op basis van de vermelding van 'Hulsterloef' (het bos van Hulst) in het Reinaertverhaal, is men gaan beweren dat de plot zich om en nabij Hulst zou afspeelen. De overlevering van de taal en de geografische aanwijzingen in het Reinaertverhaal wijzen echter verder allemaal naar Oost-Vlaanderen en Gent en omgeving. Het bos van Hulst wordt genoemd als Reinaert enorm staat te liegen over een in de Kriekeputte verborgen schat, die natuurlijk oncontroleerbaar ver weg ligt: Hulst is in het verhaal dus synoniem aan Verweggistan. Dergelijke kritiek heeft er nooit toe geleid dat Hulst de claim op Reinaert heeft losgelaten. Hulst is Reinaertstad geworden. Er werden meer Reinaert-standbeelden geplaatst, straten kregen namen uit de *Reinaert*, evenals horecagelegenheden en verenigingen, er kwamen toneelvoeringen, ommegangen met *tableaux vivants*, optochten, feesten, tentoonstellingen, jazzfestivals, een stripalbum, lessen over Reinaert op alle basisscholen en een route met Reinaertbanken. Een kreek in de buurt van het bos heeft van het gemeentebestuur de naam Kriekeputte gekregen, om de historische claim een handje te helpen.

Vooraf beroemd bij buitenlandse toeristen is de verhaalfiguur Hans Brinker, het jongetje dat Holland voor een watersnood zou hebben behoed door zijn vinger in de lekkende dijk te stoppen. Het verhaal is eigenlijk geen Nederlands volksverhaal, maar een verzinsel dat beroemd is geworden door de jeugdroman *Hans Brinker or the Silver Skates* uit 1865 van de Amerikaanse schrijfster Mary Elizabeth Mapes Dodge (1831-1905). Naoorlogse toeristen uit de Verenigde Staten verbaas-

den zich over het feit dat er hier helemaal geen standbeeld bestond voor 'onze' nationale volksheld. In 1950 besloot de lokale VVV van Spaarndam een beeldje van Hans Brinker te plaatsen, en nog altijd komen er Amerikaanse en evengoed Japanse toeristen op af. Overigens speelde het oorspronkelijke verhaal in de roman zich dichterbij Haarlem en bij zee af, en had de held geen naam.

Misschien wel het beroemdste standbeeld in Nederland staat in Stavoren (Fr). Daar staat het Vrouwtje van Stavoren sinds 1969 over de haven en het IJsselmeer (in de tijd van het verhaal de Zuiderzee) uit te turen. Het verhaal is waarschijnlijk geliefd omdat het zo'n duidelijk verhaal met een moraal is, maar welbeschouwd is het vrouwtje helemaal geen heldin. Het is een rijke, hoogmoedige en hebzuchtige koopvrouw die haar schipper erop uitstuurt om het waardevolste op aarde voor haar te vinden. Als hij met prachtig graan terugkeert, is ze teleurgesteld en laat het overboord gooien. Een bedelaar waarschuwt haar nog: zulk kostelijk voedsel mag men niet verspillen – ze riskeert door God met armoede gestraft te worden. De hooghartige vrouwe gooit vervolgens haar ring in het water: eerder zal de ring terugkeren, dan zij ooit arm zou worden. De volgende dag snijdt ze een vis open en vindt ze haar ring terug. De voorspelling van de bedelaar komt uit: ze verliest haar bezittingen, wordt arm en vervalt tot de bedelstaf. Ook de handelsstad wordt gestraft: de haven verzandt en uit het water groeien lege korenaren. De kracht van het moralistische verhaal en van het beeldmerk lijkt het negatieve imago van het Vrouwtje te overstijgen.

Negatief imago geen bezwaaraar

Dat negatieve imago lijkt ook de Vliegende Hollander geen parten te spelen. Het verhaal is uit de Engelse letterkunde afkomstig en schetst een donker beeld van de goddeloze Nederlandse kapitein van de VOC die zijn ziel aan de duivel verkocht om sneller tussen Amsterdam en Batavia te kunnen zeilen. Na een periode van voorspoed, kwam hij in de macht van de duivel en moest zijn rusteloze ziel de zeven zeeën bevaren tot het Einde der Tijden. Voorwaar geen voorbeeldig heerschap.

De moraal van zonde en doem lijkt echter – hand in hand met de ontkerkelijking – van volksverhalen als het Vrouwtje van Stavoren en de Vliegende Hollander afgegleden te zijn. Wat overblijft zijn sterke iconen, die bekendheid genieten en die hun relatieve tijdloosheid al bewezen hebben. Wie zich van zo'n icoon meester kan maken, beschikt over een duidelijk beeldmerk. In 1972 werd er in Terneuzen (Z) een monument voor de Vliegende Hollander geplaatst: een zeilschip dat zich half onder water bevindt. Bij de herdenking van vierhonderd jaar stadsrechten, in 1984, kreeg de stad de slogan 'Terneuzen, stad van De Vliegende Hollander'. Sinds 2006 is het Vliegende Hollander Festival in

Terneuzen een groot festijn en loopt kapitein Van der Decken in historisch kostuum rond.⁶

De claim is overigens nagenoeg op niets gebaseerd: in de roman *The Phantom Ship* zegt de Engelse schrijver Frederick Marryat in 1837 dat de VOC kapitein van de Vliegende Hollander in Terneuzen geboren is. Terneuzen kan in elk geval niet de thuishaven geweest zijn, want in de zeventiende en achttiende eeuw paste er geen Oost-Indiëvaarder in de kleine haven.

Identiteit en musealisering

Een volksverhaal kan dus gebruikt worden om een imago te bouwen en een identiteit te creëren, die naar binnen toe – al is het maar tijdelijk – een saamhorigheidsgevoel teweeg brengt, en naar buiten toe in culturele, commerciële of recreatieve zin de aandacht trekt. Volksverhalen kunnen op één of andere manier appelleren aan een collectief verleden en meer nog aan gedeeld erfgoed. Dat wordt des te duidelijker zodra het volksverhaal gemusealiseerd wordt.

Ook een negatief imago kan sterke iconen opleveren.

Het Drentse Openluchtmuseum in Schoonoord heette eerst 'De Zeven Marken', maar staat thans bekend als Openluchtmuseum Ellert en Brammert. De sagenfiguren Ellert en Brammert waren in een vroege voorstelling rovers die in een hol onder de grond op de Drentse heide woonden. Ze hadden draden over de paden gespannen die in het hol een bel lieten rinkelen als er een reiziger passeerde. De reiziger werd dan beroofd en vermoord. Op een dag troffen ze een meisje aan dat ze lieten leven, en dat in het hol gevangen werd gehouden om de huishouding (en meer) te doen. Op zeker moment slaagde ze erin om de ene rover bij het scheren de hals door te snijden en de andere te ontvluchten. Waar de rovers stierven, heette het later Brammertshoop en Ellertsveld.

Het verhaal werd het eerst in 1660 opgetekend door dominee Johan Picardt (1600-1670) in zijn *Annales Drenthiae*. In de loop van de twintigste eeuw zijn de twee rovers uitgegroeid tot reuzen – het slag dat ook de hunebedden in Drenthe bouwde.

Het dorp Schoonoord profileert zich tegenwoordig als reuzendorp, en aan de ingang van het Openluchtmuseum staan ze pontificaal: de reuzen Ellert en Brammert, met knotsen in hun hand. Binnenin het museum vinden we een moderne reconstructie van hun hol. Maar eigenlijk hebben we te maken met een streekmuseum, en ligt de

nadruk nog altijd op de plaggenhutten, het turfsteken, het hunebed, het museum over de Drentse cultuur en het dorpsschooltje, waar een professionele verteller regelmatig de sage van Ellert en Brammert komt vertellen.

Het museum draait uiteindelijk niet om Ellert en Brammert, maar om de Drentse identiteit en Drents erfgoed, waar de sage deel van uitmaakt. Ellert en Brammert zijn de zichtbare blikvangers.

Historie en erfgoed

Onder de sagen zijn het regelmatig de historische sagen die de potentie hebben om het tot lokaal erfgoed en een standbeeld te schoppen. In Lochem (Gl) staat het standbeeld van de Hooiplukker. Een jongetje trok in 1590 wat hooi uit een wagen en sloeg tijdig alarm toen hij Spaanse soldaten onder het hooi zag zitten, die via een list het stadje wilden veroveren. Het verhaal herinnert aan een roemruchte periode uit de Tachtigjarige Oorlog, en portretteert de krijgslist als lafhartig. Deze krijgslist, geïnspireerd op het verhaal over het Paard van Troje, was eerder dat jaar nog een heldendaad, toen de protestantse troepen hem met een turfschip in Breda toepasten. Ook hier werd later een standbeeld voor opgericht.

Terschelling (Fr) plaatste in 1982 een standbeeld voor het Stryper Wyfke. Het verhaal speelt tijdens de Tweede Engelse Oorlog, toen Britse troepen in 1666 in West-Terschelling aan land kwamen om de magazijnen van de Staten van Holland en de VOC te plunderen en plat te branden. Vrijwel heel West-Terschelling stond spoedig in lichterlaaie, maar de bevolking had tijdig een goed heenkomen naar het oosten weten te vinden. Dit gedeelte van het verhaal is historie, de rest is sage: nadat de Britse troepen West-Terschelling hadden geplunderd en in brand gestoken, gaf de aanvoerder aan een compagnie soldaten opdracht om ook het Oosterkwartier te plunderen. De opmars van de Britten stokte, toen ze het kerkhof van Stryper naderden: waren daar in de verte mensen te onderscheiden en dreigden ze in een hinderlaag te lopen? Wat ze in werkelijkheid zagen, waren schots en scheef staande grafstenen en gestileerde stoepalen, die als grafstenen werden gebruikt. Eén van de soldaten vroeg aan een passerend oud vrouwtje wat dat daar was in de verte. Het Stryper Wyfke antwoordde gevat: 'Daar staan er honderden, maar liggen er duizenden.' Zij doelde daarmee op de grafstenen en de doden, maar de Britten sloeg de schrik om het hart, omdat ze meenden dat het vrouwtje sprak over gewapende vijanden. De soldaten maakten rechtsomkeert, en dankzij de uitspraak van het Stryper Wyfke is Oost-Terschelling voor het oorlogsgeweld gespaard gebleven.

Veel sagen gaan in feite over bovennatuurlijke wezens als spoken, nachtmerries, kabouters, witte wieven en dergelijke, en bevatten nauwelijks een kern van waar-

heid. Die bovennatuurlijke sagen doen in bredere geografische kring de ronde, en worden meer ad hoc door bepaalde plaatsen geclaimd. Bij de historische sagen is er vaker een kern van waarheid aanwezig, en worden de verhalen lang niet altijd op allerlei plaatsen verteld. Het verhaal van het Stryper Wyfke is zelfs een voorbeeld van een sage die in Nederland verder niet voorkomt.

Commercie en toerisme

Naast het creëren van een lokaal wij-gevoel, worden volksverhalen vooral toegeëigend ten behoeve van commerciële en toeristische belangen. In Zwiep (Gl) heeft molenaar en bakker Gé Postel er groot belang bij om de sage over de Witte Wievenkuil in circulatie te houden. In de kuil huizen drie akelige witte wieven, die men 's nachts maar beter kan mijden. Als vrijerstest moesten ooit twee jongens voldoende moed verzamelen om een haarspit in de Witte Wievenkuil te durven gooien. De ene jongen was bang en sloeg vroegtijdig op de vlucht. De andere durfde het haarspit te gooien, kreeg een kwaad wit wief achter zich aan, maar wist juist op tijd de boerderij weer te bereiken. Hij mocht met zijn vriendinnetje trouwen. De witte wieven bleken hem naderhand toch gunstig gezind omdat hij hun ooit een koek had geofferd, en ze gaven hem nadien een gouden bruidloftgeschenk.

Bakker Gé Postel bakt en verkoopt nog altijd de enige echte Witte Wievenkoek, die de jongen ooit offerde.

Bovendien heeft hij een uitspanning rond de witte wieven gebouwd, met een winkel en een restaurant en een themaparkje vol zelfgemaakte poppen, deels witte wieven. In de zomermaanden kunnen toeristen na een diner regelmatig mee met een verhalenverteller, die hen meeneemt naar de nabijgelegen Witte Wievenkuil, alwaar het verhaal verteld wordt. De sage is hier als het ware een legitimatie geworden voor commerciële en recreatieve activiteiten. De geruchten over de witte wieven bestonden ongetwijfeld al langer, maar de romantische liefdesgeschiedenis is er in de negentiende eeuw pas bij verzonnen door de Gelderse dichter A.C.W. Staring (1767-1840).

Een curieus verhaal van annexatie kan verteld worden over Westenschouwen en Koudekerke (Z). Een groep vissers uit het welvarende Westenschouwen kreeg een zeemeermin in de netten. Ze besloten haar mee naar de wal te nemen. De zeemeermin was echter gehuwd met een zeemeerman, die wanhopig achter de vissersboot aan zwom, vergeefs zijn vrouw terug eisend. Uiteindelijk gooide hij een hand zand richting het dorp en sprak hij in wanhoop de volgende vloek uit:

Westenschouwen,
Het zal je berouwen,
Dat je genomen hebt mijn vrouwe;
Westenschouwen zal vergaan;
Alleen de plumpe toren zal blijven staan.

Het standbeeld van Reinart de Vos in Hulst is het oudste voorbeeld van een standbeeld voor een volksverhaalfiguur.

Het verhaal levert in feite een verklaring achteraf voor de teloorgang van het laatmiddeleeuwse Westenschouwen; in zeker opzicht heeft het verhaal dezelfde fatalistische thematiek als het Vrouwtje van Stavoren. De uitkomst van de vloek is immers dat de haven en het eens zo welvarende Westenschouwen in de vijftiende eeuw verzanden. Het dorp verarmt en verdwijnt na overstromingen in de achttiende eeuw uiteindelijk in zee. Alleen de plompe kerktoren blijft als een baken overeind staan. De toren werd echter in 1845 verkocht en in 1848 gesloopt, zodat de stenen elders weer gebruikt konden worden.

En dat was niet het enige hergebruik: de plompe toren was nog niet verdwenen of het naburige Koudekerke had het verhaal al geannexeerd voor hun eigen plompe toren. Vanaf toen werd de sage regelmatig verteld met verwijzing naar de Koudekerkse Plompetoren. Sinds 1997 wordt deze Plompetoren – die nu ook nadrukkelijk zo heet – door de Vereniging Natuurmonumenten bewust uitgebaat voor toeristische doeleinden. Er is in de toren een draaiende verhalenkarrousel geplaatst, waar bezoekers naar kunnen kijken terwijl er een band wordt afgedraaid met het verhaal van de zeemeermin. De sage gaat nog steeds over de ondergang van Westenschouwen, maar nu in combinatie met de ondergang van Koudekerke, en ditmaal is het de Koudekerkse plompe toren die als baken is blijven staan.

We kunnen dus vaststellen dat een zichtbaar element in het landschap bepalend is geworden voor de locatie waar het verhaal verteld wordt. Het verhaal functioneert het best als er naar een concrete toren gewezen kan worden, als een 'plaats van verbeelding'.⁷ De band tussen sage en toren was in dit geval zo hecht, dat bij het verdwijnen van de ene toren, de sage naar de eerstvolgende toren is toegehaald.

Waar het mis ging

Ruzie en rivaliteit zoals rond Robin Hood in Engeland hebben we in Nederland eigenlijk nauwelijks meegeemaakt. Alleen over het erfgoed van de sage van Kiste Trui ging het mis tussen Mook en Middelaar (L), die thans samen één gemeente vormen.

De sage wil dat de protestantse troepen een grote soldijkist hadden begraven, daags voor de Slag op de Mokerhei in 1574. De Spanjaarden hakten de opstandige Hollandse soldaten in de pan, en niemand kwam de soldij meer ophalen. Een vrouw uit Middelaar raakte geobsedeerd door het gerucht dat ergens nog een kist met geld begraven lag. Elke dag trok ze met een schep naar de Mokerhei om er te gaan graven – zonder enig succes. Vanwege haar activiteiten kreeg de vrouw de bijnaam Kiste Trui.

De lokale VVV zag in de tweede helft van de twintigste eeuw, samen met de gemeente Mook en de plaatselijke horeca, toeristische kansen voor de sage. In 1976 werd

er in opdracht van de VVV een beeldje van Kiste Trui gemaakt, waarvan reproducties te koop werden aangeboden. In 1977 werd een groter exemplaar van het beeldje van Kiste Trui geplaatst voor het stadhuis van Mook. Zoals vaker bij buurgemeenschappen, was er toen sprake van een zekere rivaliteit. Middelaar was het er niet mee eens, dat Mook de sage voor zich opeiste. Er was een plan om de dag voor de onthulling in 1977 het beeld van Kiste Trui van de sokkel te halen en te ontvoeren, maar dat mislukte. In plaats daarvan werd er tijdens de opening een protestdemonstratie met spandoeken gehouden. Op één van de spandoeken stond te lezen: 'Als Kiste Trui dit had geweten, had ze haar tijd niet zo versleten.'

Volksverhalen appelleren aan een collectief verleden.

Dat het nog op een andere manier kan misgaan, toont de Peelkabouter van Horst (L) aan. Men was in Horst op zoek naar een verhaal dat een samenbindende factor onder de eigen bevolking zou wezen, het toerisme zou bevorderen, en de lokale champignonteelt meer glans zou verlenen. In 1996 bedacht de toenmalige Horster burgemeester Romé Fasol een verhaal en publiceerde het onder de titel *De Peelkabouters van Horst*.

Het verhaal schetst een ideaal verleden van samenwonnende kabouters en mensen. De idylle wordt bruut verstoord door hebzuchtige mensen die de paddenstoelen van de kabouters vertrapten en meenemen. Het verdriet van de peelkabouters is groot, en de heer van Horst roept zijn raadsliden bijeen. Het is Peelkabouter Wijsneus die met een oplossing komt: de mensen moeten de kabouters helpen om ondergrondse woningen te bouwen, en in ruil daarvoor leren de kabouters aan de mensen de kunst om het hele jaar door champignons te kweken. Vervolgens kon iedereen daarna weer in tevredenheid voortleven.

In 1997 werd de Stichting De Peelkabouters opgericht, en burgemeester en wethouders besloten in dat jaar ook nog eens zeventien bronzen beelden met taferelen uit het boek in de gemeente te plaatsen, deels gefinancierd door de lokale overheid, deels gesponsord door de lokale middenstand en een verzekeraar. Het grootste beeld toont Peelkabouter Wijsneus, op een boomstronk zittend met een haasje – de kabouter lijkt overigens alleszins meer op een kind met een muts op, dan dat hij aansluit bij het meer traditionele kabouterbeeld.

Levend
Erfgoed
02 2010

19

Het verhaal is een *invention of tradition*: de vertelling is zeer recent geconstrueerd en voorzien van de suggestie dat de vertelling tot het traditionele erfgoed behoort. Horst heeft zich met andere woorden ter zelfprofilering een quasi-historische icoon aangemeten. Het verhaal drijft echter op moderne sentimenten, sluit vooral aan bij de meer moderne, literaire kinderkabouterboeken en toont compassie, die vreemd is aan traditionele kaboutersagen. Bovendien probeert het kunstspreekwoord net iets te opzichtig een glanzender imago te verlenen aan de weinig tot de verbeelding sprekende, lokale champignonenteelt.

In toeristisch opzicht zetten volksverhalen een gemeente op de kaart.

De opzet om met het verhaal en de kunstwerken de lokale identiteit te versterken, is niet bijster geslaagd – met name de volwassen Horsters voelen geen band met de Peelkabouters. Verder worden er in Horster winkels en bij de VVV wel allerlei Peelkabouterproducten verkocht, met name aan toeristen, maar het verhaal blijkt geen bijzondere aantrekkingskracht op toeristen te hebben uitgeoefend. Het offensief om kinderen bij het verhaal en de beelden te betrekken (de beelden staan allen op kinderhoogte) lijkt beter geslaagd: zo wordt er jaarlijks een Wijsneuzendag met allerlei activiteiten voor kinderen gevierd, waarbij de opbrengst ten goede komt aan de Clini Clowns.

Het heeft er alle schijn van dat men beter op zoek kan gaan naar een bestaand traditioneel volksverhaal, dan dat men moet proberen er eentje te verzinnen. De bestaande volksverhalen, zelfs de negatieve, hebben inmiddels bewezen over een beklievende bekendheid, aantrekkingskracht en een zweem van ouderdom en nostalgie te beschikken. Het is niet voor niets dat de meeste gemeentes kiezen voor een bestaand, traditioneel volksverhaal.

Plannen

De dynamiek is er nog niet uit: er zijn meer plaatsen die zich willen profileren met een stukje narratief erfgoed. Zo worden er in Ravenstein (NB) kansen gezien voor de toverende rover Jacobus van der Schlossen. Op YouTube zijn verschillende korte documentaires over

Van der Schlossen te vinden, die niet allemaal zijn uitgezonden op televisie. De producties zijn steeds tot stand gekomen in samenwerking met journalist, lokaal historicus en volksverhalenverzamelaar Reggie Naus, die regelmatig over Van der Schlossen heeft gepubliceerd, onder andere in het boek *Zwartmakerij in het Land van Ravenstein*. Naus heeft de volksverhalen, die de reguliere provinciale bundels nooit gehaald hadden, aan de vergetelheid ontrukkt en is thans de meest actieve verspreider van de sagen. Hij zou graag zien dat het gebied rond Slabroek een tweede Sherwood Forest zou worden, waarin Jacobus van der Schlossen gelijk Robin Hood als een toeristische attractie zou worden uitgebaat, met bordjes bij de plekken waar de sagen zich afspeelden en merchandise in de winkels.

Wederom blijken commercie en toerisme een belangrijke drijfveer om lokale volksverhalen nieuw leven in te blazen. Tevens kunnen de verhalen de naamsbekendheid bevorderen en de eigenheid versterken, zowel naar binnen als naar buiten toe. Hoe serieuzer de verhalen worden ingezet, des te duidelijker spelen ze een rol in processen als carnalisering, folklorisering, musealisering en festivalisering. Hoe groter de participatie van de lokale bevolking in het tot leven brengen van het volksverhaal, hoe duidelijker plaats, verhaal en mensen met elkaar vereenzelvigd worden.

De draak als icoon van Beesel: een successtory

Als ergens in een gemeenschap in Nederland een legende als samenbindend element fungeert, dan is het Beesel wel. Hier wordt de legende van Sint Joris en de draak door de bewoners actief in ere gehouden. Elke zeven jaar wordt de legende in een spektakelstuk nagespeeld, in de zomer, meerdere keren achter elkaar. Er wordt een regisseur van buiten aangetrokken en honderden bewoners van Beesel – een substantieel deel van de totale bevolking – treden op als figuranten, terwijl enkelen worden uitverkoren als acteurs. Zowel de optocht overdag als het spel 's avonds trekken steeds meer publiek; om het spel 's avonds op tribunes te kunnen bijwonen, moeten toeschouwers een kaartje kopen. Het draaksteken is dus ook in commercieel en toeristisch opzicht een succes.

Het verhaal dat uitgebeeld wordt, is de traditionele legende van Sint Joris: in een stad moet telkens een mens geofferd worden aan een vreselijke draak. Op een dag valt het lot op de dochter van de koning. Als zij aan de draak ten prooi dreigt te vallen, arriveert de koene chirstenridder Joris die de draak steekt. De draak wordt mak en laat zich aan een leiband naar de stad voeren. Als op aandringen van de ridder de bevolking zich vervolgens tot het christendom bekeert, wordt de draak door Joris gedood. Hij krijgt veel geld als beloning, maar deelt dat meteen onder de armen weer uit.

In christelijke zin verhaalt de legende over de strijd van de heilige (het goede) tegen de duivel (het kwaad). Onder de oudere katholieken in Beesel klinkt de klacht dat deze religieuze dimensie in het stuk meer en meer begint te verwateren ten koste van actie die met de legende weinig heeft uit te staan, maar bij een modern publiek wel de aandacht weet vast te houden. Ook technische innovaties maken het evenement overigens steeds spectaculairder: sinds 1995 kan de veertien meter lange draak niet alleen kop, ogen, staart en vleugels bewegen, maar ook brullen, rook blazen en vuurspuwen.

Het beeldje van Hans Brinker werd in 1950 neergezet als een attractie voor Amerikaanse toeristen.

De draak (en opvallend genoeg niet Sint Joris) is in Beesel ook nog eens een bindend element in de gemeenschap geworden, staat niet voor niets in het gemeentewapen, en is ook elders in de gemeenschap met zekere regelmaat terug te vinden.

De initiatieven om met een volksverhaal aan *place branding* te doen, komen vaker van bovenaf dan van onderop. De grootste betrokkenheid en belangen zijn toch vooral te vinden bij het gemeentebestuur, de lokale middenstand, de horeca, de VVV, de historische vereniging, het lokale bankfiliaal, de carnavalsvereniging, de kerk en Natuurmonumenten. Er worden ook talloze volksverhalen van onderaf gekoesterd, en aan plekken vastgehecht die daadwerkelijk bezocht worden, maar van *place branding* is dan vaak geen sprake. Wel zien we regelmatig *legend tripping* optreden: bijvoorbeeld als

jongeren 's nachts een spookhuis bezoeken om te griezelen, om elkaars zenuwen en vriendschap te testen, geesten op te roepen of satanistje te spelen. Maar dat is weer een heel ander verhaal. ■

Literatuur

- Gregory J. Ashworth, 'The Instruments of Place Branding: How is it Done?', in: *European Spatial Research and Policy* 16 (2009) 1, 9-22.
- Willem de Blécourt, Ruben A. Koman, Jurjen van der Kooi en Theo Meder, *Verhalen van Stad en Streek. Sagen en Legendes in Nederland* (Amsterdam 2010).
- Marion Bowman, 'In memoriam Jennifer Westwood (1940-2008)', in: *Folklore* 119 (2008) aflevering 3, 346-348.
- Ruben A. Koman, 'Roemenië zet zijn tanden in oude en moderne verhalen: het Draculatoerisme als booming business', in: *Vertel eens...* 5 (2010) nr. 2, 14-19.
- Duncan Light, 'Dracula tourism in Romania. Cultural Identity and the State', in: *Annals of Tourism research* 34 (2007) nr. 3, 746-765.
- Peter Lyth, 'Selling history in an age of industrial decline: heritage tourism in Robin Hood county.' Lezing op het XIV International Economic History Congress, Helsinki, 21-25 August 2006.
- Stijn Reijnders, 'Places of the imagination: an ethnography of the TV detective tour', in: *Cultural Geographies* 17 (2010) nr. 1, 37-52.
- Jacqueline Simpson, 'Seeking the Lore of the Land', in: *Folklore* 119 (2008) nr. 2, 131-141.
- Jennifer Westwood & Jacqueline Simpson, *The Lore of the Land. A guide to England's Legends, from Spring-Heeled Jack to the Witches of Warboys* (Londen 2005).

Noten

- 1 Westwood & Simpson 2005; Bowman 2008. Zie ook Simpson 2008.
- 2 Zie De Blécourt, Koman, Van der Kooi & Meder 2010. Afgezien van de redacteurs werkten nog elf andere auteurs mee aan deze publicatie. De literatuur waarnaar in dit boek verwezen wordt, zal hier niet telkens herhaald worden. Alleen nieuwe literatuur wordt hier vermeld. De foto's bij dit artikel zijn afkomstig uit dit boek.
- 3 Zie voor dit begrip Ashworth 2009. Samenvattend stelt hij: 'Place branding is the idea of discovering or creating uniqueness, which differentiates one place from others in order to gain a competitive brand value' (p. 9).
- 4 De verhalen rond Dracula gaan uiteindelijk terug op de gelijknamige roman van Bram Stoker uit 1897, en hebben dus een literaire oorsprong. Zie Light 2007, Koman 2010.
- 5 Op verschillende plekken in de counties Nottinghamshire en Yorkshire wordt de sagenfiguur geclaimd, het meest prominent in Sherwood (Forrest)/Nottingham, Loxley/Sheffield en Wakefield/Barnsdale. Zie de index van Westwood & Simpson 2005 op Robin Hood en vergelijk Lyth 2006, Ashworth 2009, p.12.
- 6 Er is verder geen verband met de delen *Pirates of the Caribbean* uit 2006 en 2007 waarin de Vliegende Hollander een – evenmin negatieve – rol speelt en zijn gezicht vol tentakels heeft.
- 7 Het concept *lieu d'imagination* is geïntroduceerd door Stijn Reijnders; zie bijvoorbeeld Reijnders 2010.

Standaardwerk over tradities van nu

Niet klompen en tulpen zijn bepalend voor de Nederlandse identiteit anno 2010, maar Sinterklaas en Koninginnedag. Het is één van de opvallende uitkomsten van een groot-scheepse enquête die door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur werd gehouden over de beleving van onze tradities.

Tradities vormen de culturele bagage die iedereen van huis meekrijgt. Het is de cultuur die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Als je onze gezamenlijke tradities kent, ken je de Nederlander. Dat was dan ook het grote belang van bovengenoemde enquête, waaruit een betrouwbare en representatieve top 100 van Nederlandse tradities is voortgekomen.

Deze top 100 heeft als leidraad gediend bij het onlangs verschenen standaardwerk DIT ZIJN WIJ waarin alle tradities uit de top 100 uitvoerig worden beschreven.

Auteur Ineke Strouken is directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en wordt algemeen beschouwd als een expert op het gebied van tradities en immaterieel erfgoed.

Strouken combineert een gedegen achtergrondkennis met de gave de onderwerpen op een toegankelijke manier uit de doeken te doen. In het boek volstaat ze niet met louter beschrijvingen, maar gaat zij op zoek naar de historische achtergronden van onze tradities. Waarom eten we beschuit met muisjes bij een geboorte, hoe komt het dat de meeste

Nederlanders ontbijten met een boterham met kaas en waarom is er altijd maar één koekje bij de koffie? Of wat is luilak voor feest en sinds wanneer zetten wij een kerstboom in huis met Kerstmis? Ze laat zien dat tradities springlevend zijn en dat het gaat om de tradities van nú. Hetgeen ook duidelijk wordt aan de hand van de tradities die door nieuwe Nederlanders aan ons cultuurpatroon zijn toegevoegd.

DIT ZIJN WIJ is hét standaardwerk over Nederlandse tradities. Gedegen zonder saai te zijn en anekdotisch zonder oppervlakkig te zijn. Dik en toch handzaam, kortom een boek dat in geen enkel gezin mag ontbreken.

Bestellen door € 22,50 (boek inclusief portokosten) over te maken op giro 810806 ten name van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, o.v.v. 'Dit zijn wij'

Dit Zijn Wij
Ineke Strouken

ISBN 978 90 79399 19 2

€ 22,50

288 pagina's geheel in kleur

Pharos uitgevers/Nederlands
Centrum voor Volkscultuur

www.volkscultuur.nl

www.pharosuitgevers.nl

Naar buiten

Regionale geschiedenis is niet alleen een wetenschappelijke discipline. Het is ook een bezigheid voor heel veel liefhebbers en amateurhistorici. Met de nadruk op plaatselijke, herkenbare onderwerpen is het verband met volkscultuur snel gelegd. In de afgelopen 25 jaar is er voor deze amateurhistorici een netwerk van ondersteuning ontstaan. De provinciaal historicus van Drenthe blikt terug en gaat in op enkele recente trends en ontwikkelingen.

In het najaar van 2009 is op twee onderscheiden plekken sprake geweest van een interessante reflectie op de regionale geschiedbeoefening in het ruimste verband. In beide gevallen ging het om een jubileum. In Drenthe betrof dat het 25-jarig functioneren van de provinciaal historicus van Drenthe, schrijver van dit artikel, en in Noord-Brabant het 10 jarig jubileum van Arnoud-Jan Bijsterveld als hoogleraar 'Cultuur in Brabant'. Bij deze gelegenheden werden de ontwikkelingen in de regionale geschiedenis en het erfgoed tegen het licht gehouden. In Brabant zag ook een bundel opstellen van Bijsterveld het licht waarin hij reflecteert op hetgeen in die tien jaar op zijn weg is gekomen.¹ In deze bijdrage wil ik een aantal thema's die op beide plekken aan de orde zijn geweest de revue laten passeren, waarbij ik vooral wil kijken naar recente ontwikkelingen. Het hoeft geen verbazing te wekken dat het in Drenthe en Brabant om dezelfde thematiek gaat, met hooguit hier en daar wat verschillende accenten die samenhangen met de aard en de omvang van beide regio's. Religieuze volkscultuur bijvoorbeeld zal in het katholieke Noord-Brabant een veel rijker reservoir aan bronmateriaal opleveren dan in het vrijzinnige protestantse Drenthe.

Historische verenigingen: Groei in aanhang en betekenis

De afgelopen 25 jaar heeft de lokale en regionale geschiedbeoefening een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. Er zijn talloze historische verenigingen bijgekomen en de verenigingen hebben hun ledentallen spectaculair zien groeien. Toen in 1983 een provinciaal historicus aantrad, was er in Drenthe één provinciale vereniging, de Drentse Historische Vereniging (DHV) en slechts een handjevol plaatselijke historische vereni-

gingen, soms in de vorm van stichtingen. Op dit moment is er sprake van circa 35 plaatselijke verenigingen met een totaal ledental van circa 35.000. Dat wil zeggen dat 7% van de inwoners in Drenthe aangesloten is bij een historische vereniging. Vrijwel iedere van de voormalige 34 gemeenten kent een plaatselijke vereniging.

Volkscultuur komt voort uit een wens tot bezinning op de eigen identiteit.

Rondom de gemeentelijke herindeling van 1998 waarin het gemeentetal van 34 is teruggebracht naar 12, zijn nog vele verenigingen opgericht volgens de oude gemeentegrenzen. Er is geen enkele nieuwe vereniging gevormd op grond van de nieuwe indeling. Naast de (oude) gemeentelijke verenigingen zien wij de laatste jaren ook de opkomst van kleinere historische dorpsverenigingen. In Drenthe telt de grootste historische vereniging, die van Hoogeveen (ruim 50.000 inwoners) 2500 leden, maar ook in een plattelandsgemeente als Westerveld (20.000 inwoners) met vier verenigingen gaat het om een gezamenlijk ledental van 2200. Noord-Brabant is eenzelfde ontwikkeling zichtbaar zij het met minder bereik. Met 2,4 miljoen inwoners en 68 gemeenten telt de provincie 114 heemkundekringen, met een geschat ledental van 29.000, dat wil zeggen 1,2 %. In de andere

provincies is het beeld niet veel anders. Enkele honderdduizenden voelen zich aangetrokken tot de geschiedenis van hun eigen woonomgeving. Waar de plaatselijke vereniging over het algemeen nog steeds groei doormaakt, is de aanhang voor provinciale historische verenigingen stabiel of licht tanende, en voor zover mij bekend schommelen zij zo rond de duizend leden. Het Groningse Stad & Lande en de Drentse Historische Vereniging zijn vrijwel even groot en het tijdschrift *Brabants Heem* telde in 2009 zo'n 1200 abonnees. Het Limburgs Geschiedkundigen Oudheidkundig Genootschap steekt daar met 3000 leden ver bovenuit, maar de vereniging Gelre moet het doen met een kleine 700 leden. Het Fries Genootschap telt 1600 leden. In ieder geval zijn deze op provinciale schaal actieve verenigingen, met meestal een zeer lange eerbiedwaardige geschiedenis – en uitstraling – niet meegegaan in de groeicurve. Zij staan wat verder af van hun publiek dan de lokale clubs en weten kennelijk niet in dezelfde mate die gevoelige snaar te raken die op plaatselijk niveau soms zorgt voor een bijna huis-aan-huis bereik van het plaatselijke tijdschrift. Hoe kleiner de gemeenschap, hoe groter het bereik. De provinciale verenigingen hebben ook wat meer pretenties en willen meestal ook graag de wetenschappelijke beoefening van de regionale geschiedenis stimuleren en ondersteunen door het uitgeven van jaarboeken, boekenreeksen en dergelijke die mogelijk gemaakt worden door collectieve abonnementen. In die zin vervullen zij een wezenlijke rol in de provinciale geschiedkundige infrastructuur. Voor alle historische verenigingen geldt dat de activiteiten die voor de leden worden ondernomen anders dan het tijdschrift, slechts een fractie van de leden trekt, of het nu gaat om lezingen, excursies of cursussen.

Er is vooral sprake van een passieve belangstelling. Bijsterveld wijst in dit verband op het vrijblijvende karakter van de vrijwilliger in de heemkundekring. Hij heeft vaak een eigen interesse en bereidheid om zich in te zetten en dat maakt het wel eens moeilijk om continuïteit in activiteiten te brengen.² Daar komt de trend bij die zich algemeen in het vrijwilligerswerk voordoet, dat de moderne mens zich wel voor een kortlopende activiteit wil inzetten, maar niet op een structurele basis. En juist daar moeten historische verenigingen het vaak van hebben.

De historische verenigingen zijn in hoofdzaak naar binnen gericht, op activiteiten binnen de grenzen van de vereniging zelf, maar er is wel een ontwikkeling gaande dat zij meer betrokken worden bij bredere ontwikkelingen in erfgoedverband. Zo worden zij bijvoorbeeld ingeschakeld bij toeristische activiteiten. Het optreden als gids of het maken van fietsroutes komt al vaak voor, maar ook het actief meedoen in lokale netwerken ten behoeve van citymarketing en gemeentepromotie zijn

geen uitzondering meer. In Den Bosch verdient de historische vereniging goud geld met vaartochten op de Binnendieze die door haar vrijwilligers worden verzorgd.³

Sinds de opkomst van de erfgoededucatie, die naar zijn aard vooral gericht is op de geschiedenis dichtbij huis, de directe leefomgeving van de leerlingen, wordt er steeds vaker een beroep gedaan op de lokale kennis die bij historische verenigingen en lokale musea voorhanden is. Dat betekent voor hen nogal wat, want het vergt kennis van het onderwijssysteem en het vermogen kinderen aan te spreken op hun interessesniveau. Daarom zien wij her en der educatienetwerken ontstaan waarin vrijwilligers begeleid en geschoold worden in het ontwikkelen van aansprekende en geschikte activiteiten en materialen.

Het reservoir aan lokale kennis dat bij de verenigingen aanwezig is wordt allengs meer gezien als een waardevolle bron waaruit de lokale en regionale overheden willen putten bij de realisering van hun cultuurhistorische doelen. De vraag naar de historische betekenis en waarde van objecten en structuren wordt steeds meer gesteld bij afwegingen van behoud en ontwikkeling en de input van de plaatselijke historische vereniging is daarin onontbeerlijk. Deelname in monumenten- of straatnamencommissies is heel gebruikelijk. Daarbij worden de verenigingen soms wel in een lastige positie gebracht dat zij medeverantwoordelijk worden (gehouden) voor politieke afwegingen.

De verbreding van het werkveld

Erfgoed is in het cultuurbeleid van de overheid het laatste decennium een steeds prominenter plaats gaan innemen. Vooral de nota *Belvedere* heeft daaraan een sterke impuls gegeven. Cultuurhistorische⁴ waarden vormen een belangrijk bestanddeel in de ruimtelijke kwaliteit en in het scheppen van een leefomgeving waaraan oude en nieuwe bewoners zich graag aan hechten. Cultuurhistorische waardenkaarten en hoofdstructuren worden ingezet als instrumenten in het bredere omgevingsbeleid. Herkenbare historische plekken en structuren in het landschap worden geïdentificeerd en gekoesterd als identiteitsdragers. Natuurlijk kennen wij sinds jaar en dag de officiële monumenten, maar in het moderne erfgoedbeleid is dat lang niet genoeg. De context waarin monumenten zich bevinden en de bredere functie die zij vervullen buiten hun intrinsieke bouwkundige of historische waarde komen steeds meer op de voorgrond te staan. Daarmee wordt het verhaal achter het object steeds wezenlijker, sterker nog: zonder verhaal geen erfgoed. Het object krijgt pas betekenis als uitgelegd wordt wat de rol in het verleden is geweest. Een mooi voorbeeld daarvan zijn sporen van de Tweede Wereldoorlog. Wij zien een gat in de grond. Maar als iemand erbij vertelt dat het om een bomkrater gaat,

krijgt dat ineens een heel andere betekenis. Veel meer dan de hoofdstroom van de academische geschiedbeoefening is de regionale en lokale geschiedenis met dit soort cultuurhistorische thema's in aanraking gekomen. Enerzijds komt dat doordat de streekgeschiedenis qua onderwerp altijd al een wat bredere benadering heeft gehad dan het in specialismen opgesloten universitaire vak. Immers het werkterrein is een afgebakende geografische ruimte, waarbinnen (de geschiedenis van) alle maatschappelijke ontwikkelingen onderwerp van onderzoek kunnen zijn. Anderzijds zien we de geleidelijke erkenning vanuit andere vakgebieden dat het vak ge-

ook nooit neutraal of tijdloos. Het gaat om de dominante interpretatie van de geschiedenis die in de loop van de tijd verandert, of om een vorm van toe-eigening die deze of gene macht goed uitkomt. Drenthe heeft zich de hunebedden toegeëigend als zijn erfgoed, maar historisch gezien kunnen wij hooguit vaststellen dat deze grafmonumenten binnen de geografische ruimte die thans Drenthe heet in groter getale bewaard zijn gebleven dan in aangrenzende gebieden. Dat betekent niet dat ik vind dat hunebedden geen erfgoed zijn. Het zijn belangrijke en intrigerende relictten die het mogelijk maken een 'klik' te hebben met een cultuur van 5.000

De lokale geschiedenis van Drenthe speelt zich vooral af op het platteland: deel van een boerderij.
Foto: Drents Plateau

Levend
Erfgoed
02 2010

25

schiedenis een waardevolle bijdrage aan de inrichting van de leefomgeving kan leveren. Het is deze brede erfgoedbenadering die meer vanuit de maatschappelijke vraag en het beleid opgeld heeft gedaan, dan dat hij vanuit academia gestimuleerd is. Pas vrij recent wordt er met universitaire erfgoedstudies ook een wetenschappelijke reflectie op het terrein ontwikkeld.

Daarbij is het wezenlijk te onderkennen dat erfgoed en geschiedenis niet hetzelfde zijn. Zoals Ad Knotter op het Drentse symposium benadrukte is geschiedenis te definiëren als 'het maatschappelijk veranderingsproces dat door historici inzichtelijk en begrijpelijk wordt gemaakt door de constructie van samenhang tussen maatschappelijke verschijnselen'.⁵ Overblijfselen van dat historisch proces kunnen die constructie illustreren, maar krijgen pas in die context betekenis. Erfgoed is daarom

jaar geleden en die voortdurend tot nieuwe interpretaties en analyses aanleiding geven. Bijsterveld betreft het spanningsveld tussen geschiedenis en erfgoed meer op zijn eigen rol als wetenschapper en als die van animator van de regionale geschiedenis en volkscultuur. Het succes van de erfgoedisering opent voor hem de valkuil dat hij niet meer in staat is 'een fundamentele en gefundeerde bijdrage te leveren aan de noodzakelijke voortdurende reflectie op geschiedenis, erfgoed en identiteit'.⁶

Naast het materiële erfgoed is ook het begrip immaterieel erfgoed steeds algemener geworden. Dat heeft enerzijds te maken met het besef dat het uiteindelijk om het verhaal gaat, dat betekenis aan het object geeft, anderzijds omdat er meer en meer verschillende soorten erfgoed bijkomen. En dat weer heeft vooral te maken met

de behoefte aan betekenisgeving in onzekere tijden. Individuele personen, families, organisaties, maatschappelijke groeperingen, meerderheden en minderheden, mensen in hun eigen leefomgeving, allemaal gaan zij op zoek naar hun eigen erfgoed als vorm van hechting en identificatie. Daarmee wordt ook het begrip erfgoed zelf voortdurend geherdefinieerd. In de traditionele benadering was erfgoed een intrinsieke kwaliteit van een object. In de meer recente benadering is erfgoed een vorm van betekenisgeving. Erfgoed is datgene waaraan een betekenis wordt toegekend die boven de tijd en de oorspronkelijke betekenis uitstijgt. In deze benadering worden objecten niet op eigen kracht cultureel erfgoed. Ze worden cultureel erfgoed doordat mensen er nieuwe betekenissen aan geven.⁷ Erfgoed is een dynamisch begrip: betekenis wordt toegekend, veranderd en vernietigd. Wat voor de een erfgoed is, kan voor de ander afval zijn. Wat de een tot zijn cultureel erfgoed rekent, kan ook geclaimd worden door de ander. De rol van de historicus wordt steeds meer om dat proces van betekenisgeving te duiden en te verklaren. Het domein van het erfgoed wordt steeds meer beheerst door de verhalenvertellers. Erfgoed doorgeven is verhalen vertellen. Verhalen vertellen over objecten of over ervaringen, materieel of immaterieel. Die verhalen geven het erfgoed betekenis en worden zelf deel van het erfgoed. De ontwikkelingen op dit gebied gaan in toenemende mate buiten de geïnstitutionaliseerde erfgoedzorg om, of ontstaan in eerste aanleg geheel los van de bestaande structuren. De enorme toename van het aantal musea, over van alles en nog wat, is daar een uiting van. Het museum is allang niet meer de plek van het gecanoniseerde nationale of regionale erfgoed, maar veeleer de plek van een toegeëigd stuk erfgoed waarvan men het verhaal wil delen met gelijkgestemden. De opkomst van de digitale media versterkt dat proces enorm. Daar zijn het *communities* die hun erfgoed, hun verhalen delen.

Met de nadruk op verhalen, op ervaringen van onderscheiden groepen, is de stap naar de volkscultuur snel gemaakt. Was dat vroeger het studiedomein van handjevol volkskundigen, tegenwoordig staan de tijdschriften van historische verenigingen vol met artikelen die men rustig tot dat domein kan rekenen. De volkscultuur heeft zelf ook een gedaantewisseling ondergaan, inhoudelijk en beleidsmatig. Het kabinetsbeleid van de laatste jaren heeft volkscultuur één van de drie speerpunten gemaakt in het bevorderen van cultuurparticipatie. Net als het erfgoed komt het voort uit een wens op bezinning op de eigen culturele identiteit. De volkskunde heeft zich altijd beziggehouden met de problematiek van eigenheid en verscheidenheid. Dat was bij de opkomst van het vak aan het eind van de negentiende eeuw zo, toen als reactie op de snelle maatschappelijke veranderingen samenhangend met de industrialisatie, en dat lijkt in deze tijd weer zo te zijn nu de bevolkingssamenstelling zo wijzigt en internationale verbanden steeds dominanter worden.

De wetenschappelijke regionale en lokale geschiedbeoefening

In zijn bijdrage aan het Drentse symposium stelde Knotter de vraag 'waar is de geschiedenis?' 'Waar' als een nadrukkelijke bepaling van plaats. Wetenschappelijk gezien was de natiestaat lang het vanzelfsprekende kader waarbinnen de geschiedenis zich afspeelde. En in de grote stroom van wetenschappelijk gefundeerde stads- en provinciestedies die de achterliggende jaren verschenen zijn, is de stad of provincie het al even vanzelfsprekende kader, hoewel die keuze tegenwoordig meestal wel nadrukkelijk onderbouwd wordt en er gewezen wordt op de wetenschappelijke beperkingen van dien. Niettemin, voor het beeld blijft *Geschiedenis van Groningen* uit 2009 toch vooral de geschiedenis van Groningen. Knotter ziet een verschuiving van het nationale naar het regionale en het mondiale perspectief. En ook een inhoudelijke verschuiving. De regio is vaak gebruikt als proefgebied. Grote sociale of economische proces-

Is lokale geschiedenis vooral een hobby van 50 plussers met vrije tijd? De historische vereniging Ruinerwold. Foto: Drents Plateau

sen worden bestudeerd op regionale schaal en kunnen dan diepgaander en meer in onderling verband bestudeerd worden. Idealiter biedt dit de mogelijkheid tot een integrale regionale geschiedenis. Een andere benadering is die van de microniveau die niet anonieme grootschalige processen wil bestuderen maar juist de handelingen en motieven van actoren. Knotter betoogt dat dit benaderingen zijn die de ruimte impliciet laten. De ruimte als decor, niet als onderzoeksvraag. Dat is anders bij de *spatial turn* die het vak doormaakt, de wending naar het ruimtelijke. De ruimtelijkheid zelf en de sociale constructies daaromheen worden onderzoeksthema's. Binnen welke ruimtelijke reikwijdte speelde het sociale handelen in het verleden zich af? En in hoeverre speelde die ruimtelijkheid ook in het bewustzijn en de waarneming? Die ruimtelijke zones van samenhangende menselijke activiteit vallen niet samen met bestuurlijk begrensde administratieve ruimtelijke eenheden. Simpel gezegd: men werkt in Groningen en woont in Drenthe: één sociale ruimte, twee territoria. Een terrein van onderzoek met vele perspectieven voor de regionale geschiedbeoefening.

Bijsterveld benadert de wetenschappelijke taak die hij voor zich ziet meer pragmatisch. Hij onderscheidt daarbij vier domeinen: erfgoed en ruimte; erfgoed en economie; selectie, behoud en ontsluiting van erfgoed; erfgoed, identiteit en sociale cohesie.⁸ In de eerste twee domeinen ziet hij voor zijn eigen leerstoel 'Cultuur in Brabant' niet zo'n rol. Wel voor een onafhankelijk, wetenschappelijk expert in het eerste domein die vanuit een historisch perspectief op stedenbouw, architectuur en ruimtelijke ordening reflecteert en commentaar geeft. In het domein van erfgoed en economie heeft hij de ervaring vooral als kennisleverancier ten behoeve van productontwikkeling te fungeren zonder enige wetenschappelijke meerwaarde.

Die meerwaarde schetst hij wel voor het derde domein. Bij de selectie, het behoud en de ontsluiting van erfgoed ziet hij een rol bij de ontwikkeling van 'een nieuwe ethiek' voor ruimtelijke ontwikkelingen, en in selectieprocessen bij het zichtbaar houden van de gelaagdheid van historische ontwikkelingen en de manifestaties daarvan. Voor wat betreft het immaterieel erfgoed ligt er een belangrijke opgave bij het inventariseren, bestuderen en ontsluiten en bij het aangeven van verbanden met de andere vormen van erfgoed. In het vierde domein, de sociaal-culturele dimensie van het erfgoed ligt voor hem het speerpunt van de functie. Hij spiegelt zich daarbij aan Frijhoff en wat die gezegd heeft over de rol van de historicus in het dynamische proces van identiteitsvorming en erfgoed. De historicus dient na te gaan in hoeverre historische beelden plausibel zijn en welk gemeenschappelijk verleden nodig is om als samenleving een gezamenlijk identiteitsbesef uit te dragen. Geen passieve procesbegeleider, maar een hoeder van

inhoud en waarheidgetrouwheid. Bijsterveld staat met zijn leerstoel voor een wetenschappelijk verantwoord zoekproces naar en analyse van historische factoren van lotsverbondenheid van Brabanders, Brabant of Brabantse regio's.

Regionale geschiedenis en publiek

Door het succes van plaatselijke geschiedbeoefening is de regionale geschiedenis een interessante markt geworden. Dat geldt voor allerlei vormen van publicaties waar uitgeverijen met veel succes op ingespeeld hebben; het geldt ook voor andere soorten (landelijke) initiatieven die door een regionale inbedding een grote vlucht

Het verleden ligt buiten en kan via routes bewandeld en befietst worden.

kunnen nemen, zoals bijvoorbeeld het Jaar van de Boerderij in 2003. Dat was het meest effectief waar het Jaar door regionale erfgoedorganisaties zelf actief werd ingevuld. Het kreeg daarmee een bereik ver buiten de eigen erfgoedkring. De opkomst van de regionale radio en televisie en de regionale en lokale geschiedbeoefening hebben elkaar belangrijk versterkt. Enerzijds vormt de geschiedenis van stad en dorp een schier on-eindige bron voor vulling van de regionale zendtijd, anderzijds draagt het grote bereik enorm bij aan de populariteit van de geschiedenis bij een groot publiek. In tal van provincies is sprake (geweest) van langlopende series historische programma's die hogelijk werden gewaardeerd.

Ook het toerisme zet de cultuurhistorie steeds meer in bij de branding en vermarkting van de eigen streek. Het bij de geschiedenisconsumptie nog vooral om lezen en kijken, hoewel er steeds meer de nadruk gelegd wordt op de koppeling van het verhaal aan een concrete bezoekbare plaats om op die manier de geschiedenis beleefbaar te maken. Het verleden ligt buiten en kan via routes bewandeld en befietst worden. Het Drents Archief gaat ver in die ontwikkeling. In hun publieksconcept Archief 3.0 ontvouwen zij de ambitie om allerlei in de depots opgeborgen archiefmateriaal te koppelen aan geografisch aan te duiden plaatsen en aan routes. Dan gaat het niet alleen om historisch kaartmateriaal of foto's maar ook om originele archiefstukken. Denk bijvoorbeeld aan stukken rond de vaststelling van

kadastrale grenzen. De volkscultuur is al veel meer een wapen in handen van de marketeers en de commercie, zoals Frans Schouten mooi heeft laten zien.⁹ In het publieksbereik gaat het niet meer alleen om consumptie maar steeds meer ook om participatie, de actieve deelname aan erfgoedactiviteiten. Daar zit de premisse achter dat actieve participatie verrijkender is dan alleen het passief consumeren.

Mijn geschiedenis

Zoals steeds meer groepen zich hun erfgoed toe-eigenen kan ook geconstateerd worden dat het geschiedbeeld steeds individueller wordt. Dat is hierboven in feite al betoogd waar het ging om het succes van lokale historische verenigingen. De geschiedenis kan niet dicht genoeg bij huis liggen. Was de eigen familie lang het exclusieve domein van genealogen, met behulp van internet en *google earth* kan iedereen tegenwoordig gemakkelijk dichtbij komen bij de geschiedenis van de eigen familie. Op het moment dat via Streetview ook historische foto's kunnen worden ingeladen kan iedereen een verhaal vertellen over 'de straat van mijn jeugd'.¹⁰ Naarmate het internet zich verder ontwikkelt en de digitalisering en ontsluiting van bronnen verder gaat, wordt het voor individuen steeds makkelijker om zich met hun eigen geschiedenis of erfgoed bezig te houden. De vroeger zo hoge drempel voor archiefbezoek en het zoeken in bronnen wordt steeds meer geslecht. *Mijn geschiedenis* komt steeds meer onder handbereik en er ontstaan virtuele communities van mensen die geïnteresseerd zijn in dezelfde familie, geografische ruimte of thema, buiten het reguliere verenigingsleven om. Zoals een ieder tegenwoordig zijn persoonlijke vakantiefotoboek in elkaar zet via de HEMA-site, zijn er al experimenten om op dezelfde manier met behulp van archivalia familieboeken, -kranten of stambomen samen te stellen en als hoogwaardig drukwerk thuis bezorgd te krijgen.

De ontwikkeling van het intermediaire veld

De regionale en lokale geschiedbeoefening wordt sinds enkele decennia ondersteund door provinciaal opererende consultants. Hoewel de meeste van dezen de nodige organisatorische en financiële ups en downs hebben doorstaan, vormen zij tegenwoordig overal wel een vast onderdeel van de provinciale ondersteuningsstructuur. Waren eerder de relaties met archiefinstellingen zeer nauw, tegenwoordig zijn de functies ondergebracht bij een erfgoedhuis, samen met andere steunfuncties zoals het museumconsulentschap en de erfgoededucatie. De historische consultants bewegen zich in het domein van de *public history*, in een schakelfunctie tussen de professionele wetenschappelijke geschiedbeoefening en de wereld van de amateurhistorici. Daarnaast spelen

zij een belangrijke intermediaire rol in het vertalen en doorgeven van historische kennis aan een breed publiek, door medewerking te verlenen aan publicaties, televisie- en radioseries en manifestaties. Voor Bijsterveld ligt de intermediaire rol in het enthousiasmeren van de lokale (amateur)onderzoekers, het spelen van de rol van kennismakelaar, zoals het wijzen op relevante literatuur en beschikbare lezingen en dergelijke; en ten derde in het adviseren rond inventarisatie en registratieactiviteiten. Ik vind dat een te beperkte opvatting over de intermediaire rol. Naar mijn mening dient de consultant steeds meer een netwerker te zijn die niet alleen *binnen* het domein van de geschiedbeoefening de rol van maker speelt, maar vooral ook het erfgoeddomein als geheel weet te koppelen aan allerlei andere domeinen binnen de regio waarin hij opereert. Dan is hij een echte *public historian*. ■

Noten

- 1 Arnoud-Jan Bijsterveld, *Maakbaar erfgoed. Perspectieven op regionale geschiedenis, cultureel erfgoed en identiteit in Noord-Brabant. Uitgegeven bij het tienjarig jubileum van prof.dr. Arnoud-Jan Bijsterveld als hoogleraar Cultuur in Brabant aan de Universiteit van Tilburg* (Tilburg 2009).
- 2 Idem 149
- 3 Idem 150
- 4 Cultuurhistorie is vanuit het vak geschiedenis een heel verwarrend begrip. Historici zijn geneigd dan meteen te denken aan cultuurgeschiedenis als een van de disciplines binnen het vak. Maar in de ruimtelijke ordening wordt hier heel iets anders mee bedoeld. Daar zijn het elementen en structuren in de ruimte die aanwijsbaar uit het verleden stammen. Het begrip 'cultuur' heeft hierin nog het meest relatie met een begrip als cultuurtechniek. Over de verhouding tussen de geschiedwetenschap en de cultuurhistorie zie: M.A.W. Gerding (redactie), *Belvedere en de geschiedenis van de groene ruimte* (Groningen 2003).
- 5 Ad Knotter, 'Waar is de geschiedenis? Een boottocht met Michiel Gerding'. Voordracht op het symposium, Meppel 22-10-2009. Knotter is bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Maastricht in de vergelijkende regionale geschiedenis, in het bijzonder die van Limburg en aangrenzende regio's.
- 6 Bijsterveld, 160.
- 7 Raad voor Cultuur, *Het tekort van het teveel. Over de rijksverantwoordelijkheid voor cultureel erfgoed* (Den Haag 2005)
- 8 Bijsterveld, 162.
- 9 Frans Schouten, 'Overal te krijgen en niet te duur', in: Hester Dibbits e.a. (redactie), *Splitsen of knopen. Over Volkscultuur in Nederland* (Rotterdam 2009).
- 10 Naar een artikelenreeks in het *Asser Historisch Tijdschrift*.

het Alledaagse leven

TRADITIES & TRENDS IN NEDERLAND

Sinterklaas

Sinterklaas is één van de populairste Nederlandse tradities. Het beeld dat we van deze heilige hebben, komt voor een deel voort uit negentiende-eeuwse prentenboeken. Van oorsprong is Sinterklaas een katholieke heilige. Maar ten tijde van de Republiek ontwikkelde zijn viering zich tot een huiselijk feest in familiekring. Hoe komt het dat deze uit Turkije afkomstige beschermheilige van kinderen en zeevarenden zou uitgroeien tot een icoon van de Nederlandse identiteit?

Albert van der Zeijden, *Suikergoed & surprises* is te bestellen door € 8,50 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. sinterklaas.

Feesten

Nederland kent een waaier aan feesten. Veel feesten hebben een religieuze oorsprong, zoals Kerstmis, Pasen en het Suikerfeest. Sommige religieuze feesten zijn een beetje losgezongen geraakt van hun wortels. Nederlanders vieren in de loop van het jaar ook vele niet-religieuze feesten, zoals Koninginnedag, Oud en Nieuw, Luilak en Moederdag. Tenslotte zijn er lokale feesten, plaatselijke oogstfeesten en historische feesten. En dan laten we de persoonlijke feesten en feesten waar iets bijzonders

wordt gevierd nog buiten beschouwing. Vanwaar die drang tot feesten?

Albert van der Zeijden, *Palmpasen & pinksterbruid* is te bestellen door € 8,50 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. feesten.

Sterven

In 1987 opende het eerste Nederlandse hospice, het Bijna-Thuis Huis in Nieuwkoop, haar deuren. Het tekent de veranderende omgang met de dood. Van een onlosmakelijk onderdeel van het dagelijks leven, waarbij de omgeving de plicht had om tot aan het graf behulpzaam te zijn, is de dood 'uitbesteed' aan professionals. Rouw heeft bovendien een persoonlijk tintje gekregen: oude rituelen zijn niet meer vanzelfsprekend. Niemand kijkt nog op van een begrafenis met champagne en muziek. Hoe zijn Nederlandse rouwrituelen ontstaan? Welke veranderingen treden er op? En waarom ontstonden de coöperatieve uitvaartondernemingen?

Albert van der Zeijden, *Rouw & rustplaats* is te bestellen door € 8,50 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. dood.

Huwelijk

Kreeg het bruidspaar vroeger nog te horen dat de liefde met de jaren komt, tegenwoordig wordt er alleen nog uit verliefdheid getrouwd. De partnerkeuze wordt niet meer bepaald door de ouders en ook het huwelijk van twee bruidegoms of twee bruiden is mogelijk geworden. Standsverschillen waren nog maar enkele decennia terug onoverbrugbaar: een 'dubbeltje' trouwde niet met een 'kwartje'. Ook verschillende kerkgenootschappen gingen niet samen, want twee geloven op één kussen, daar zit de duivel tussen. Een huwelijk is een gebeurtenis met veel rituelen. Het jawoord en het wisselen van de ringen zijn heel belangrijk, maar ook het samen aansnijden van de bruidstaart heeft betekenis.

Ineke Strouken, *Bruidssuikers & Wittebroodsleven* is te bestellen door € 8,50 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, o.v.v. huwelijk.

Geschiedenis voor een breed publiek

Enkele gedachten bij dertig jaar 'Ach Lieve Tijd'

Een historische *Donald Duck*. Zo wordt *Ach Lieve Tijd* door critici wel eens smalend genoemd. Maar daarmee doen zij geen recht aan de enorme populariteit van deze toegankelijk geschreven geschiedenisuitgave over hoogte- en dieptepunten van Nederlandse en Vlaamse dorpen en steden. Uitgeverij Waanders uit Zwolle bracht van deze historische verzamelreeks in de afgelopen drie decennia ruim negentig titels uit. Sommige daarvan zijn nu nog antiquarisch zeer gewild. Een verhaal over een markante geschiedenisreeks die inmiddels zelf ook bijna geschiedenis is.

Levend
Erfgoed
02 2010

30

De Zwolse Uitgeverij Waanders heeft een lange historie. Jan Marten Willem Waanders (1812-1865) nam in 1836 een boek- en schrijfwarenhandel annex drukkerij-boekbinderij over in de Roggestraat. De firma, die al snel ook actief werd als uitgeverij, bleef tot 2009 (met de overname van het bedrijf door Roelant Hazewinkel) een familieaangelegenheid. Tot 1980 waren de activiteiten van de uitgeverij vooral op kunst en geschiedenis in de provincie Overijssel gericht. Het bedrijf was kleinschalig. De toenmalige directeur-eigenaar van het bedrijf, Wim Waanders (1944) redigeerde en begeleidde zelf de boekproducties. Min of meer door toeval kreeg de uitgeverij *Ach Lieve Tijd* in de schoot geworpen, een uitgave die het bedrijf geen windeieren heeft gelegd.

Burgemeester Job Drijber van Zwolle wilde ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van zijn stad graag een 'rijk-geïllustreerd en pakkend jubileumboek'. Drijber: 'Makkelijker gezegd dan gedaan: het feest was voor de hele burgerij en het jubileumboek moest voor brede lagen betaalbaar zijn. Toen vonden Wim Waanders en Fred Pfeifer, de onnavolgbare voorlichter van de gemeente en directeur van de Stichting Zwolle 750, het ei van Columbus: een boek met de naam *Ach Lieve Tijd*, over Zwolle en de Zwollenaren. In dertien afleveringen, zo staat het in mijn eigen voorwoord, maar het werden

er negentien!' *Ach Lieve Tijd Zwolle* werd zo'n groot succes, dat het de moeite waard was om de formule ook elders uit te proberen. In 1982 begon *Ach Lieve Tijd Arnhem, 750 Jaar Arnhem, de Arnhemmers en hun...* De Gelderse provinciehoofdstad was een logische plaats om het te proberen, want Drijber had Zwolle inmiddels verruild voor Arnhem. Waanders ging dus de oud-burgervader achterna. Drijber schakelde de provinciaal archiefinspecteur voor Gelderland in om de Arnhemse stadarchivaris over de streep te halen voor deze verzamelreeks in veertien delen. Die was, naar verluidt, nogal stug in onderhandelingen. *Ach Lieve Tijd Arnhem* kwam er en werd een succes.

Populair-wetenschappelijk

In het voorwoord van de allereerste reeks vertelt de uitgever iets over de achterliggende idee. 'Het produceren van een boek over alle Zwollenaren vóór alle Zwollenaren vereist een eenheid in tekstcompositie voor een boeiend geschreven en bovenal goed leesbaar verhaal. [...] Maar naast een goede tekst zijn de illustraties een meer dan wezenlijk onderdeel van deze uitgave. Niet alleen het louter toevoegen van afbeeldingen, maar ook het nieuw uitbeelden van oude stadstaferelen bleek noodzakelijk. Daarnaast lag ook nog een aantal andere uitgangspunten aan de basis van het succes. Door het

In *Ach Lieve Tijd* werd een herkenbaar beeld gegeven van het plaatselijke verleden, waarmee een breed publiek zich kon identificeren.

boek in tijdschriftvorm uit te brengen, lag de prijs veel lager. Voor enkele guldens had men al een aflevering in handen, zodat de drempel om aan te schaffen erg laag was. Sommigen smaalden dat mensen weliswaar *penny wise* zijn, maar ook *pound foolish*. Want wie de twaalf of vijftien afleveringen bij elkaar had gespaard en in een verzamelband gestopt, had daarmee een bovengemiddeld duur boek in de kast staan.

Bovendien koos de uitgeverij ervoor om *Ach Lieve Tijd* niet alleen in de reguliere boekhandels aan te bieden aan de consument, maar ook op onverwachte locaties. Zo verschenen er stapels op de toonbank van drogisterij en sigarenboer, in het schap van de supermarkt op de hoek en in de krantenkiosk op het plein. Er werd een buitendienst opgetuigd die de regio's doorkruisten om *Ach Lieve Tijd* op zoveel mogelijk plaatsen 'uit te zetten'. Slimme reclamecampagnes, met folders, raamposters en soms zelfs radiocommercials werden bedacht om de reeksen bij de start extra *schwung* te geven.

Zelfs op de tram

Het succes van deze historische vervolgwerken, waarin de geschiedenis van stad en streek populair-wetenschappelijk en vooral beeldend werd opengelegd ontging de andere archiefinstellingen en gemeentebesturen niet. Uit alle delen van Nederland werd de uitgeverij benaderd om ook elders het concept uit te bouwen. Zo begon in 1984 de reeks over 750 jaar Den Haag, de geboortestad van de uitgever. Het eerste deel werd feestelijk ten doop gehouden in de Grote Kerk. Maar liefst 800 mensen kwamen erop af (kom daar nu maar eens om!). Al een maand later werd het 25.000ste exemplaar verkocht bij een sigarenhandel aan de Leyweg. Het mes sneed aan twee kanten. De uitgever was content over de reeks, maar ook het archief was in zijn nopjes, want met de opbrengsten wilde men andere jubileumactiviteiten bekostigen. Het toenmalig hoofd van de topografische

atlas in Den Haag Charles Boissevain blikt terug: 'Ik heb nog steeds veel bewondering voor de ondernemersgeest van gemeentearchivaris Henk Bordewijk, die aan het begin van het traject risico's nam met het *commitment* bij zijn eigen medewerkers, op financieel gebied en met verplichtingen in de richting van Waanders. Er was geen precedent en geen gegarandeerd positief saldo. [...] Zowel Bordewijk als Waanders zagen een unieke kans om het brede publiek te bereiken en hadden respect voor elkaars motieven daarbij: de ene benadrukte de onbaatzuchtige en educatieve maatschappelijke kant en de ander de commerciële.' Voor de archiefmedewerkers bracht de medewerking aan *Ach Lieve Tijd* in de predigitaliseringstijd een 'enorme bak werk' met zich mee, maar de keerzijde was dat de dienst in één klap heel bekend werd. Daarmee kon politiek gezien veel *goodwill* gekweekt worden, zoals de toenmalige gemeentearchivaris van Rotterdam Coen Schimmelpenninck van der Oije zich herinnert. Zijn stad, waar zelfs trams reclame maakten voor *Ach Lieve Tijd*, werd bij de uitgeverij 'beste stad van Nederland' genoemd. Tienduizenden exemplaren van de verzamelreeks werden er verkocht. Rotterdammers houden van hun stad en willen er graag over lezen. De verzamelreeks appelleerde aan die gevoelens. Geen wonder dat de uitgeverij met plezier terugkwam om er *Rotterdam Als de Dag van Gisteren*, *Rotterdam van A tot Z* en *Rotterdam Van Dag tot Dag* te maken. Op het formaat van *Ach Lieve Tijd*, maar bij de laatste twee opgezet als een soort encyclopedie van de stad.

Uit eigen ervaring

Had *Ach Lieve Tijd* veelal aandacht voor de geschiedenis van de afgelopen eeuwen, de vervolgreeksen focus ten zich (onder een andere titel) soms op een korter tijdsbestek. In 1987 verscheen de eerste aflevering van *Als De Dag van Gisteren Den Bosch*, met als één van de

Levend
Erfgoed
02 2010

31

redacteuren en auteurs Jan van Oudheusden (vanwege de sterke betrokkenheid bij de uitgeverij én vanwege zijn boek over de Sint Jan ter uitgeverij aangeduid als 'Sint Jan van Oudheusden'). Elke aflevering had net als bij *Ach Lieve Tijd* een centraal thema, zoals bestuur, cultuur of alledaags leven (vaak met een heel typische *Ach Lieve Tijd*-titel, zoals ... en hun rampen en plagen of ... en hun ziekten en gezondheid), maar hier werd slechts de afgelopen honderd jaar beschreven. Zo kwam de geschiedenis van de eigen stad nog dichterbij dan in

Voor archieven was Ach Lieve tijd een krachtig pr middel om de boer mee op te gaan.

het *Ach Lieve Tijd*-concept, want nu ging het over een periode waar de lezers uit eigen ervaring of uit familie-verhalen bekend mee waren. De kopers wisten, mutatis mutandis, precies wat zij konden verwachten. Een gemakkelijk verteerbaar verhaal over de eigen geschiedenis. Rijk geïllustreerd en vaak geschreven door auteurs uit eigen stad of regio.

Eind jaren tachtig nam de uitgeverij met het toenmalig Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie het initiatief voor de eerste landelijke verzamelreeks. Twee jaar lang verscheen om de twee weken een nieuwe aflevering van *Documentaire Nederland Tweede Wereldoorlog*. Twee verzamelbanden, met in totaal ruim 1.200 pagina's en zo'n 3.000 afbeeldingen, later, bleek het de uitgeverij geen windeieren te hebben gelegd. Er waren zo'n 45.000 exemplaren verkocht. Twee herlanceringen en een heruitgave in boekvorm zorgden ervoor dat nog meer mensen met de publicatie in aanraking kwamen. Andere landelijke reeksen hadden direct succes. Bijvoorbeeld *Weerzien met Indië*, in samenwerking met het Tropenmuseum, appelleerde ondanks de inhoudelijk verantwoorde opzet sterk aan het Tempo Doeloegevoel dat voor veel Nederlanders nog steeds springlevend was.

Où est le temps

Ondertussen werd vanaf de andere kant van de grens met interesse bekeken hoe de Noord-Brabantse reeksen aan de man werden gebracht. Men zag er, net als overigens bij de Nederlandse archiefinstellingen, een mogelijkheid in om zichzelf bij publiek en politiek als

historische dienst op de kaart te zetten. Harry De Kok, archivaris van Turnhout, nodigde de firma uit om ook in zijn gebied een verzamelreeks op te zetten. *Ach Lieve Tijd* mocht het niet heten, want dat klonk te Noord-Nederlands. Het werd *Waar Is De Tijd*, inhoudelijk geheel opgezet naar het stramien van *Ach Lieve Tijd*. Antwerpen volgde vrijwel tegelijkertijd, en daarna andere steden en regio's in Vlaanderen. *Waar Is De Tijd Brussel* kreeg vanwege de taalwetten zelfs een Franstalige pendant, *Où Est Le Temps Bruxelles*. De Vlaamse lezers bleken dezelfde fascinatie te hebben voor toegankelijk gebrachte geschiedenis, versterkt met prachtige, dikwijls niet bij het grote publiek bekende illustraties. In 1999 wilde de uitgeverij het ook aan de andere kant van de oostgrens proberen. Enkele direct betrokken medewerkers werden op een intensieve taalcursus gezet, om de finesses van de Duitse taal te doorgronden. Men ging van start volgens het beproefde scenario. Eerst werd er een kundige redactie samengesteld, die vervolgens de onderwerpen vaststelde, synopsissen schreef en auteurs aanzocht. *Im Wandel Der Zeit. 2000 Jahre Am Rhein und Mosel*, mede geëntameerd door het Stadtarchiv Koblenz, kon toen van start gaan. Ook in Münster werd het geprobeerd. De Duitse lezers bleken echter niet even groten getale te enthousiasmeren voor het misschien toch al te Nederlandse concept.

Opnieuw uitvinden

Na twee decennia *Ach Lieve Tijd* was het wellicht ook tijd voor meer fundamentele vernieuwing. Die kwam in 2002 in 's-Hertogenbosch, waar *Bossche Pracht. Mijn Huis, Mijn Monument* werd gepresenteerd. Elk deel verkende de meest bijzondere en in het oog springende monumenten van de stad en hun bewoners. Uitstekende fotografen werden erop uit gestuurd om de kunstfotografie in deze luxe uitgave op groot formaat te verzorgen. Een vergelijkbare reeks volgde in Utrecht met fotografie van Werry Crone, maar ook bij *Achter Utrechtse Gevels* geen successtory zoals bij *Ach Lieve Tijd*. Misschien was het idee te ingewikkeld?

Een nieuwe innovatie volgde in 2007, toen de verzamelreeksen juist naar een kleiner formaat gingen. Drenthe, de provincie waar de uitgeverij al veel andere reeksen had gemaakt, mocht het spits afbijten met een reeks handboekjes op binnenzakformaat. *Drenthe Toen & Nu. Geschiedenis voor ontdekkers* gooide het over een heel andere boeg. Centraal stond nu, mede naar wens van het Drents Plateau, het zichtbare erfgoed in de provincie. Niet langer een lopend verhaal over markante personen, soldaten, kommer en kwel (een typisch *Ach Lieve Tijd*-titel) of voorname bezoeken, maar een reeks boekjes waarbij aanwijsbare plaatsen worden beschreven. Die erfgoedbenadering was met succes (maar op het oude formaat) al uitgeprobeerd in Dordrecht en Gent. Op hetzelfde kleine formaat verschenen boekjes

over de Belgische Kempen (voor de tweede keer) en Friese Wouden. Van het handboekformaat gingen de uitgaven over naar een vierkant formaat, omdat daar de fotografie beter in uit kon komen. West-Friesland kwam voor de tweede keer aan de beurt, evenals Twente. Voor Waterland was het voor het eerst.

Het was inmiddels 2009, het jaar waarin de bedrijfsvoering van de uitgeverij in andere vaarwateren terecht was gekomen. Er werd besloten om na dertig jaar geen nieuwe verzamelreeksen meer uit te geven. De verkoopcijfers waren lang niet meer zo hoog als in de jaren tachtig. Lag het aan de economische crisis, zoals sommigen beweerden? Die verklaring lijkt plausibel, want veel mensen waren minder bereid om luxe producten aan te schaffen. Een andere verklaring: mensen hebben minder behoefte om zich te binden. Bij clubs en verenigingen loopt het aantal leden terug, maar ook kranten en tijdschriften hebben steeds minder abonnees. In het verlengde daarvan hebben mensen minder drang om zich voor de looptijd van een reeks te binden. Of ligt de terugloop van de belangstelling aan het product? Bijvoorbeeld omdat de meeste regio's nu wel een keer beschreven zijn, omdat mensen behoefte hebben aan

een meer diepgaande geschiedschrijving of omdat de historische fotografie inmiddels ook via websites van archiefdiensten beschikbaar is? Is de magie van *Ach Lieve Tijd* misschien uitgewerkt en is het tijd geworden voor een andere opzet? Bijvoorbeeld met ondersteuning van een virtueel platform of een internet community, zoals Uitgeverij Waanders nu begonnen is met de historische platforms Mijn Stad Mijn Dorp Overijssel en Historisch Tijdschrift Fryslân? Vast staat in elk geval dat de archiefdiensten met de verzamelreeksen die vanaf 1980 verschenen een zekere standaard hebben neergezet, waar nog altijd met enige trots aan wordt gerefereerd. ■

Literatuur

- J. de Bruijn e.a. (red.) (2009) *De 65 van Wim*. Zwolle: Waanders Uitgevers
- J. Louwen e.a. (red.) (1980-1982) *Ach Lieve Tijd Zwolle. 750 Jaar Zwolsen, Zwollenaren en hun...* Zwolle: Waanders Uitgevers
- W.J.G.M. Waanders (1991), *En zij tekenden voor Waanders...* Zwolle: Waanders Uitgevers

Levend Erfgoed

Een jaar lang voor maar € 24,-

Levend Erfgoed is het vakblad voor de hele erfgoedsector, waarin gereflecteerd wordt op erfgoed en erfgoedpraktijk.

Neem nu een abonnement!

Word nu abonnee en u krijgt een welkomstgeschenk.

Stuur bijgaande bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht (tel: 030 – 276 02 44, e-mail: ncv@volkscultuur.nl)

Naam:	_____
Straat:	_____
Postcode:	_____
Woonplaats:	_____
Telefoon:	_____
Datum:	_____
Handtekening:	_____

Volkscultuur in de Verenigde Staten

Op maandag 19 juli maakten in het Vlaamse openluchtmuseum in Bokrijk een drietal Amerikanen hun opwachting. Zij kwamen vertellen hoe zij in de Verenigde Staten invulling geven aan volks- cultuurbeleid. In de Amerikaanse benadering valt op dat afstand wordt genomen van de erfgoedbe- nadering zoals die in Europa populair is geworden. En dat het accent ligt op de kunsten, meer in het bijzonder op individuele kunstenaars (*folk artists*). Verslag van een interessante dialoog tussen Europa en de VS.

Levend
Erfgoed
02 2010

34

In Europa denken we graag in termen van beleid en subsidie. Cultuur is pas van waarde als het door de overheid gesubsidieerd wordt. Dat is niet de benaderingswijze van de Verenigde Staten. Cultuur moet zoveel mogelijk een spel van vrije krachten zijn, waarop de overheid geen invloed moet willen uitoefenen. Tekenend is dat het op nationaal niveau ontbreekt aan een Minister voor Cultuur. Die is er gewoon niet. Op nationaal niveau wordt niet of nauwelijks aan cultuurbeleid gedaan, laat staan aan *volkscultuur*beleid. Het weinige dat er is, wordt gedragen door privaat gefinancierde organisaties, waarvan de belangrijkste het Smithsonian is, dat gevestigd is in Washington en opgericht werd in 1846, dankzij een generieuze gift uit de erfenis van de Britse wetenschapper en weldoener James Smithson. Het Smithsonian omvat tegenwoordig negentien musea en negen onderzoekscentra, zoals bijvoorbeeld het Air and Space Museum, het American History Museum en het African Art Museum. Speciaal voor de volkscultuur is er

het Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage. Dit centrum ontwikkelt educatieve activiteiten, doet onderzoek en geeft handleidingen, cd's, dvd's, tijdschriften (onder andere het *Smithsonian Folkways Magazine*) en boeken uit. Het meest bekend zijn ze echter door de organisatie van het Smithsonian Folklife Festival, dat jaarlijks in de zomermaanden op de National Mall in Washington gehouden wordt en waar muzikanten, artiesten, verhalenvertellers, ambachtslui en koks van diverse etnische achtergrond zich presenteren (de Verenigde Staten als *melting pot* van verschillende culturen). De nadruk ligt op levende volkscultuur. Het festival wordt gepresenteerd als 'an international exposition of living cultural heritage'.

Typerend voor de Amerikaanse benaderingswijze is dat het accent ligt op de folkartists, op de mensen die zelf volkscultuur/volkskunst beoefenen. Het is verder een benadering van onderop, de *grassroots communities* staan centraal. De projecten zijn er op gericht 'self-representation' te

bevorderen. Ongetwijfeld hangt het samen met het diep in de Amerikaanse cultuur gewortelde individualisme, waarbij individuen zich in alle vrijheid moeten kunnen ontplooiën.

National Endowment

Een zelfde individuele benadering, gericht op individuele artiesten, blijkt uit de 'National Heritage Fellowships' die jaarlijks door de National Endowment for the Arts worden toegekend. Deze nationale instelling, die werd opgezet in 1965 en in tegenstelling tot het Smithsonian wél door de Amerikaanse overheid gesubsidieerd wordt, geeft subsidies aan individuele kunstenaars. Speciaal voor de volkskunstenaars, de folk artists, is er de afdeling 'Folk and Traditional Arts', waarvan Barry Bergey, één van de sprekers in Bokrijk, de directeur is. Bergey legde uit dat het programma is gefocust op levende artiesten, voor wie erkenning heel belangrijk is. Hij noemde als voorbeeld een volkszanger uit Ierland, die daar heel beroemd was, en na zijn emigratie naar de Ver-

In de Verenigde Staten ligt het accent op de *performing* kant van volkscultuur, die breed en cultureel divers wordt opgevat.

enigde Staten portier was geworden van een hotel. De subsidie geeft dit soort kunstenaars een *boost* en het laat zien dat ook portiers een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de Amerikaanse cultuur. Met behulp van de subsidie wordt het werk van deze kunstenaar geïnventariseerd en gedocumenteerd.

Maar het programma is nadrukkelijk ook toekomstgericht. Het begint met het maken van een overzicht van het werk van de bekroonde artiest waarvan vervolgens een tentoonstelling wordt gemaakt. Via de (vaak oudere) kunstenaar wil men vervolgens ook nieuwe generaties in aanraking brengen met traditionele kunstvormen, in de vorm van een soort masterclass, waarin de kunstenaar als National Heritage Fellow kennis van technieken en vaardigheden overbrengt op jongeren. Volgens Bergey

kan respect leiden tot revitalisatie van oude kunstvormen en deze oude vormen tegelijk ook vernieuwen ('renewal'). Waar in Europa nog wel eens schichtig gedaan wordt over revitaliseren is men er in Amerika juist heel positief over. Door sterk de nadruk te leggen op het levende aspect van volkscultuur wordt het risico van 'fossilering' of 'kunstmatig in stand houden' vermeden. Het gaat immers om levende kunst van levende kunstenaars, nu en in de toekomst. Het programma van de National Endowment for the Arts doet sterk denken aan het Living Human Treasures programma van de wereldcultuurorganisatie UNESCO. Ook daar zijn de programma's immers gericht op het doorgeven van kennis van technieken aan volgende generaties, via masterclasses, waarin de oude meester een nieuwe generatie inwijdt in een voor hen nieuwe kunstvorm.

Het Amerikaanse National Heritage Fellowships programma bestaat inmiddels 25 jaar en tot nu toe zijn in de loop der jaren ongeveer 330 'fellowships' toegekend, verspreid over de hele Verenigde Staten en uiteenlopende kunstvormen, van een uit de Oekraïne afkomstige eierdecorateur tot een Apache vioolspeler, van een Jamaïcaanse trombonist tot een Amerikaanse zadelmaker. Op mijn vraag of dit systeem niet slechts geschikt is voor de kunsten en veel minder toepasbaar lijkt voor de volkscultuur in het algemeen (de 'gewoonten en gebruiken'), antwoordde Bergey bevestigend. Zijn instituut is immers een instelling voor de *kunsten*. Hij wees er echter op dat er in Amerika ook een National Endowment for the humanities is, dat projecten subsidieert gericht op onderzoek, educatie en populariseren voor een breed publiek. Tot nu toe ligt het ac-

cent erg op de 'hogere' cultuur, maar waarom zou een spannend volkscultuurproject niet ook gesubsidieerd kunnen worden?

American Folklife Center

Voor de Endowment for the Arts staan de 'levende kunsten' centraal en niet het conserveringsaspect. Toch wordt er in de Verenigde Staten ook veel waarde gehecht aan het conserveren en documenteren van *folk art*. Hierover sprak in Bokrijk Peggy Bulger, de directeur van het American Folklife Center, een onderdeel van de Library of Congress, de Amerikaanse nationale bibliotheek in Washington. Het American Folklife Center is gestart in 1976, ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van de Verenigde Staten, als een centrum om het Amerikaanse volksleven (folklife) te documenteren, maar haar collecties zijn soms veel ouder dan dat. Zo beschikt het centrum bijvoorbeeld over een hele reeks van oude bandopnames van Amerikaanse volksmuziek. Met haar centrum wil Bulger een brug slaan tussen verleden en toekomst. Je kan nog zo veel willen ondersteunen maar uiteindelijk gaat het volgens haar om de mensen zelf die iets van hun cultuur willen doorgeven. Net als Bergey legt zij dus het accent op de levende volkscultuur en op de mensen die deze levende volkscultuur dragen, met name de folk artists. Bulger is ooit begonnen als 'state folklorist' in Florida. De taak van een state folklorist, een functie die ook bekend is in andere staten in Amerika, is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met die van cultuuraanrichter in Nederland. Als *state folklorist* inventariseerde zij levende volkscultuur door een inventarisatie te maken van alle levende volkskunstenaars.

Bulger vertelde dat ze niet zoveel heeft met de term 'erfgoed', omdat heritage in de Verenigde Staten vaak verbonden is met conservatieve politiek. De Amerikaanse Heritage

Foundation is bijvoorbeeld een uiterst conservatieve denktank die zich inzet voor traditionele Amerikaanse waarden en een sterke nationale defensie. In Amerika past de aandacht voor folklore juist in een progressieve traditie, de traditie van 'cultural democracy'. Zij wil naar de *grassroots*, daar gaat het volgens haar om, en folklore zo weinig mogelijk mengen met politiek.

Bij het documenteren van volkscultuur ziet Bulger voor de toekomst drie grote trends: een verder voortgezette globalisering, digitalisering en de nieuwe sociale media. Het proces van globalisering heeft volgens haar geleid tot een grotere aandacht voor het locale, als de plek waar de cultuur wordt gemaakt en gepresenteerd. De nieuwe media plaatsen de rol van de expert, de professionele folklorist, in een nieuw perspectief. Iedereen heeft tegenwoordig toegang tot het internet, waarop hij zichzelf kan presenteren. Er is een 'global communication system' ontstaan, waarbij de mensen zelf hun eigen leven documenteren en presenteren voor een breed publiek. Instellingen zoals het American Folklife Center dienen naast *preservation* zich vooral toe te leggen op 'access', op het toegankelijk maken van het wereldwijde web.

Het immateriële tastbaar maken

Bij dit toegankelijk maken van het immateriële erfgoed ligt volgens Alan Governar, de derde Amerikaanse spreker van de dag, een belangrijke rol voor de fotografie. Volgens Governar is fotograferen meer dan alleen documenteren. Fotografie kan inderdaad gebruikt worden om bepaalde zaken te documenteren. Zijn ambitie ligt echter hoger, Governar gebruikt fotografie ook om kennis en informatie door te geven.

Voor UNESCO heeft Governar samen met Marc Jacobs, de directeur van het Vlaamse Faro, één van de organisatoren van de dag in Bokrijk, het

project *Schatten van mensen* ontwikkeld. Door middel van portretfoto's is een reeks van Amerikaanse en Vlaamse mensen in beeld gebracht die actief met volkscultuur bezig zijn. Bijvoorbeeld muzikanten als de 68-jarige Elaine Hoffmann-Watts, uit Haverton Pennsylvania, die klezmermuziek maakt of de 71-jarige Evalena Henry, uit Peridot, Arizona, wiens specialiteit het vlechten van manden is. Interessant is dat naast deze artiesten ook ambachten en minder kunstzinnige vormen van volkscultuur in beeld worden gebracht zoals via de 65-jarige Fons Dierickx het gilde van Sint-Antonius Abt, waar hij in het bestuur zit, en via de 42-jarige Luc Vermeiren het Aalster carnaval (Vermeiren is betrokken bij het Documentatiecentrum Aalst Carnaval en beschikt zelf over een uitgebreide carnavalsverzameling en verschillende carnavalstatuets, zoals ook op de foto is te zien, waarop hij is afgebeeld met ontbloot bovenlichaam).

Het toespitsen op de passies van mensen levert een reeks van herkenbare portretten op, waardoor ook anderen zich kunnen laten inspireren. Inspireren door herkenbare voorbeelden waarmee anderen zich kunnen identificeren is nadrukkelijk Governars bedoeling. Een individuele benadering past goed in de Amerikaanse traditie, maar sluit volgens Marc Jacobs ook aan bij de gefragmenteerde geatomiseerde moderne westerse samenleving.

Lessen uit Amerika

De individuele benaderingswijze past goed in de Amerikaanse cultuur. Maar is het concept ook exporteerbaar naar het oude Europa? Het is opvallend dat begrippen soms een andere gevoelswaarde hebben, soms zelfs een andere betekenis. In Europa wordt in het voetspoor van de UNESCO conventie (die overigens door de Verenigde Staten nog niet geratificeerd is) immaterieel erfgoed als een open, levend en dynamisch

concept gepresenteerd. Immaterieel erfgoed is erfgoed in ontwikkeling. En, omgekeerd, volkscultuur als een ietwat gesloten, terugblikkend begrip dat verwijst naar het cultuureigene en de folklore van vroeger. In Amerika is de connotatie precies andersom. Daar heeft men moeite met het begrip erfgoed en legt men de nadruk op de levende volkscultuur die gemaakt wordt door mensen. Terwijl in Nederland soms nog meewarig gesproken wordt over volkscultuur is het in de VS juist iets om trots op te zijn. De subsidies van de National Endowment for the Arts zijn precies daarop gericht. Daarop en op het doorgeven van die liefde voor *folk arts* aan volgende generaties.

In de Amerikaanse benaderingswijze past ook een toespitsen op de kunstzinnige kant van de volkscultuur. Het sluit aan bij de Nederlandse invulling die het Fonds voor Cultuurparticipatie aan volkscultuur geeft, waar het immers niet zozeer gaat om het subsidiëren van cultuurverschijnselen zoals Sinterklaas of de Elfstedentocht, maar om het bevorderen van de actieve cultuurbeoefening van mensen. En is immaterieel erfgoed niet evenzeer een vorm van cultuurparticipatie? UNESCO hecht er veel waarde aan dat iedere lidstaat de breedst mogelijke participatie probeert te verzekeren van de gemeenschappen, groepen en, als dat wenselijk is, individuen, die dat erfgoed creëren, in stand hou-

den en doorgeven. Ik ging er uitvoeriger op in, in een eerder artikel voor *Levend Erfgoed*.¹ Misschien is, bij nader inzien, het verschil tussen de Verenigde Staten en Europa niet zo groot en zit het verschil alleen in de connotaties die aan de verschillende begrippen worden toegekend en niet in de inhoud en de benaderingswijze. Onder een andere noemer worden dezelfde dingen gedaan als in Europa.

Noot

1. Albert van der Zeijden, 'Betrokkenheid organiseren van onderop. De centrale rol van *communities* in de Immaterieel Erfgoed Conferentie', in: *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history* 7 (2010) nr. 1 [themanummer over immaterieel erfgoed], 24-27.

Nederlanders vieren feest

Onder redactie van Johan de Bruijn,
Cor van der Heijden, Stijn Reijnders
en Ineke Strouken

Alles wat u altijd wilde weten over onze belangrijkste feestdagen vindt u in *Nederlanders vieren feest*. Grote nationale feesten, bijvoorbeeld Sinterklaas (de meest populaire traditie in Nederland) en koninginndag. Lokale feesten, denk aan Pinksterbloem, processiefeesten en Luilak. Maar ook persoonlijke hoogtijden, zoals trouwen, kinderen krijgen en verjaardag vieren. Rijk geïllustreerd en helder en begrijpelijk verwoord door experts op het gebied van de Nederlandse feestcultuur. Om van kافت tot kافت te lezen. En om elke keer weer door te bladeren!

Het boek is een uitgave van Uitgeverij
Waanders en het Nederlands Centrum voor
Volkscultuur m.m.v. het Nederlands Open-
luchtmuseum en het Meertens Instituut

224 pagina's | ISBN 978 90 400 7734 7
Verschenen oktober 2010 | € 29,95

Bestellen door € 29,95 (boek inclusief portokosten) over te maken op giro 810806 ten name van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, o.v.v. 'Nederlanders vieren feest'.

www.waanders.nl
www.volkscultuur.nl

Nostalgie

Met een roze bril omgaan met het verleden

In het boek *Nostalgie. Met een roze bril omgaan met het verleden* wordt het veelomvattende begrip nostalgie belicht. Diverse auteurs uit disciplines als psychologie, geschiedenis en erfgoedstudies laten zien dat nostalgie zeker in de huidige tijd relevant is. Duidelijk wordt gemaakt dat nostalgie bijdraagt aan de vorming van de identiteit van personen en groepen. Nostalgische mensen gaan in hun herinneren op zoek naar een gevoel van continuïteit in hun bestaan.

Nostalgie is het op gloedvolle wijze terugkijken naar het verleden. Van dit verleden veronderstelt men dat het leven toen mooier, beter en overzichtelijker zou zijn geweest. Het mooie van vroeger wordt opgepoetst, terwijl het ongemak, het verdriet en de tegenslagen uit vroeger tijden onder het tapijt worden geveegd. Zo ontstaat een vertekend, maar verlokkelijk beeld.

In artikelen over nostalgie en psychologie, nostalgie en geschiedenis, nostalgie en erfgoed, nostalgie en migratie, nostalgie en architectuur, nostalgie en media, nostalgie en strips en nostalgie en kinderboeken, belichten de auteurs tal van aspecten van het veelomvattende fenomeen.

Zo laat de psycholoog Filippo Cordaro in zijn bijdrage zien dat het begrip nostalgie zich sinds de zeventiende eeuw ontwikkelde van iets negatiefs, een neurologische aandoening, tot iets overwegend positiefs, een sentimenteel verlangen naar het verleden. Historicus Kees Ribbens gaat in zijn artikel in op de moeizame relatie die historici met nostalgie hebben, omdat deze te emotioneel gekleurd zou zijn en dus niet met wetenschappelijke afstandelijkheid benaderd kan worden. Erfgoeddeskundige Frans Schouten stelt dat nostalgie een rol speelt bij het opwekken van belangstelling voor erfgoed. Ruben Gowricharn laat in zijn artikel zien dat migranten worstelen met hun identiteit als ze omzien naar hun verleden in hun land van herkomst. Rob Dettingmeijer gaat in zijn bijdrage in op de innige verbinding die er tegenwoordig lijkt te bestaan tussen nostalgie en architectuur.

De moderne media spelen een grote rol bij de recycling van beeld en geluid uit vroeger tijden, zo blijkt uit een bijdrage van Olivier Rieter. Van dezelfde auteur is een artikel over nostalgie en strips. Het boek wordt afgesloten met een artikel van Janneke van der Veer over de rol die nostalgie speelt bij het herlezen en verzamelen van kinderboeken.

Olivier Rieter (red.), *Nostalgie. Met een roze bril omgaan met het verleden*. (Utrecht 2010), ISBN 978-90-7184-077-7.

Het boek is verkrijgbaar door € 17,50 over te maken op girorekening 810806 van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht, onder vermelding van 'nostalgie'.

Levend Erfgoed

Vakblad voor public folklore & public history

Jaargang 7, nummer 2, 2010

Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het landelijk instituut voor het immateriële erfgoed.

Redactie en exploitatie:

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

Tel: 030 - 276 02 44

e-mail: ncv@volkscultuur.nl

www.volkscultuur.nl

Redactie:

- dr. Albert van der Zeijden (hoofdredacteur, wetenschappelijk medewerker Nederlands Centrum voor Volkscultuur)
- dr. Hester Dibbits (onderzoeker etnologie Meertens Instituut)
- dr. Michiel Gerding (Provinciaal Historicus bij Drents Plateau)
- dr. Hendrik Henrichs (docent cultuureducatie Universiteit Utrecht)
- dr. Jaap Kerkhoven (historicus werkzaam op museaal gebied)
- Frans Schouten (voormalig lector Nationale Hogeschool voor Toerisme en Verkeer)

Vormgeving: www.icarusontwerp.nl

Omslagfoto: Nationale Beeldbank

Drukwerk: www.libertas.nl

Levend Erfgoed verschijnt twee keer per jaar, met een omvang van circa 40 pagina's. Elke aflevering bevat twee of drie hoofd-artikelen, enkele casestudies en verslagen of besprekingen van recente evenementen of publicaties.

Een abonnement bedraagt € 24,- per jaar.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISSN 1574-0927

Levend Erfgoed is het vakblad voor de erfgoedprofessional. De redactieleden van *Levend Erfgoed* zijn werkzaam in het museale veld, de wetenschap, de erfgoedsector en/of in het hoger onderwijs en zijn deskundig op het terrein van volkscultuur en etnologie, museale activiteiten, cultuureducatie en cultuurtoerisme.

Via de redactieleden participeren de volgende instellingen in *Levend Erfgoed*:

- *Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur*, het landelijk instituut voor de Cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed. Website: www.volkscultuur.nl;
- *Drents Plateau*, het expertisecentrum op het gebied van het Drentse erfgoed en de architectuur. Website: www.drentsplateau.nl;
- *Masteropleiding Cultureel erfgoed van de Universiteit Utrecht*, bestudeert (re)presentaties van erfgoed in musea, erfgoedsites, media, toerisme en in educatieve contexten. Website: www.masters.uu.nl;
- *Meertens Instituut*, onderzoeksinstantie die zich richt op de bestudering en documentatie van de Nederlandse cultuur. Website: www.meertens.knaw.nl;
- *Lectoraat Visitor Management* aan de NHTV in Breda, het lectoraat houdt zich bezig met het genereren en geleiden van bezoekersstromen in- en bij toeristische attracties en legt een sterk accent op de beleving van bezoekers. Website: www.nhtv.nl.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur is het landelijk instituut voor de cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed. Het centrum heeft als doelstelling het zichtbaar en toegankelijk maken van de immateriële cultuur en het ondersteunen van het veld. Belangrijke hulpmiddelen daarbij zijn het publiekstijdschrift 'Traditie' en de website www.volkscultuur.nl.

Erfgoed is geschiedenis zoals die hier en nu beleefd wordt en betekenis krijgt. Het vindt zijn neerslag niet alleen in materiële resten, zoals historische gebouwen en historische voorwerpen, maar ook in gedragingen, rituelen en in kunstuitingen die als erfgoed beleefd worden, het immateriële erfgoed.

Levend Erfgoed is een vakblad dat verbindingen wil leggen en de bestaande scheidslijnen in de erfgoedsector wil overstijgen. Het biedt een forum voor wetenschappelijk onderzoek en reflectie op erfgoed en erfgoedpraktijk.

Levend Erfgoed is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

